ORIGO GENTIS ROMANAE INCERTO AVCTORE

ET

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS DE AQVAE DVCTIbus vrbis Romae libri II.

PARISIIS,

Apud Egidium & Nicolaum Gillios, via D. Ioannis Lateranensis, sub signo trium coronarum
M.D.LXXXVIII.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

ORIGO GENTIS ROMANAE IANO ET SATVRNO CONDITORIBVS, PER SVCCEDENTES SIBIMET REGES, VSQVE

ad Consulatum decimum Constantij, digesta ex auctoribus Verrio Flacco Antiate (vt quidem idem Verrius maluit dicere quam Antia) tum ex Annalibus Pontificum; dein Cnaeo Egnatio Veratio, Fabio Pictore, Licinio Macro, Varrone, Caesare, Tuberone, atque ex omni priscorum historia; proinde vt quisque neotericorum asseuerauit: hoc est, & Liuius, & Victor Afer.

PRIMVS in Italiam creditur venisse Saturnus, vt etiam Maronis Musa testatur illis versibus: *Aeneid viii versu 319.*

Primus ab aetherio venit Saturnus Olympo,
Arma Iouis fugiens, & regnis exsul ademptis. cet.

TANTA autem vsque id tempus antiquorum hominum traditur fuisse simplicitas, vt venientes ad se aduenas, qui modo consilio ac sapientia praediti, ad instruendam vitam, formandosque mores aliquid conferrent, quod eorum parētes, atque originem ignorabant; caelo & terra editos, non solum ipsi crederent; verumetiam posteris affirmarent. veluti hunc ipsum Saturnũ, quem Caeli & Terrae filium esse dixerunt. Quod cum ita existimetur, certum tamen est priorē Ianum

in Italiam deuenisse: ab eoque postea venientem exceptum esse Saturnũ. Vnde intelligendum est Virgilium quoque non ignoratione veteris historiae, sed suo more *primum* dixisse Saturnũ, non ante quem nemo sed *principem*: vt

Aeneid. 1 *Troiae primus ab oris*

CVM proculdubio constet ante AEneã priorẽ Antenorem in Italiam esse peruectum, eumque non in ora litori proxima, sed in interioribus locis, id est, Illyrico vrbẽ Patauiũ cõdidisse, vt quidẽ idem Virg. illis versibus ex persona Veneris, apud Iouẽ de aerumnis AEneae sui conquerẽtis

Aeneid. 1 *Vers.* 244.
Antenor potuit medijs elapsus Achiuis
Illiricos penetrare sinus, atque intima tutus, cet

QVARE autem addiderit *tutus*, suo loco plenissime annotauimus in commentatione, quam hoc scribere coepimus, cognita ex eo libro, qui inscriptus est, De origine Patauina. Itaque nunc, *Primus*, ex ea quoque significatione est, e qua illud in secundo AEneidos, de enumeratione eorum qui equo Durio digrediebantur: Nã cũ nominasset* Thessandrũ, Stelenũ, Vlyxẽ, Athamãta, Thoanta, Neoptolemum; post intulit, *Primusque Machaon* De quo quaeri potest, Quomodo potest *primus* dici, post tantos qui supradicti sunt? Verũ intelligemus *primum* pro principe, vel quia id (ad perfectum) illis temporibus circa peritiam medicae artis praecipuus fuisse traditur. Sed vt ad propositũ reuertamur, ferunt Creusam Ereithei Regis Atheniensium filiam speciosissimam, stupratam ab Apolline enixam puerum, eũque Delphos olim educandum esse missum: ipsam vero a

Tisandrũ *Virg. versu* 261.

fort. redundat

patre istarũ rerũ nescio, * Xipheo cuidã comiti * Xutho
* collocatam. Ex qua cum ille pater non posset *alii*
existere, Delphos eum petiisse ad consulendum * *all.* copu-
oraculum, quomodo pater fieri posset: Tum illi latam
Deum respondisse, vt quẽ postero die obuiã habuisset, eũ sibi adoptaret: Itaque supra dictũ puerũ, qui ex Apolline genitus erat, obuiam illi fuisse, eumque adoptatum. Cum adoleuisset non cõtentũ patrio regno, cũ magna classe in Italiã deuenisse, occupatoque mõte, vrbẽ ibidẽ cõstituisse, eãque ex suo nomine Ianiculũ cognominasse

Igitur Iano regnãte apud indigenas rudes, incultosque; Saturnus regno profugus, cũ in Italiã venisset, benigne exceptus hospitio est: ibiquehaud procul a Ianiculo arcẽ suo nomine Saturniã constituit: Isque primus agriculturã edocuit, ferosq; homines & rapto viuere assuetos, ad compositã
vitam * eduxit. vnde Virgilius in octauo sic ait *fort.* tradu
**Haec nemora indigenae Fauni, Nymphaeq; tenebant* xit
Gensque virum truncis, & duro robore nata *versu* 314.
Quis neque mos, neque cultus erat: nec iungere tauros * Haec loca *v. cod.*
Aut componere opes norant, aut parcere parto
Sed rami, atque asper victu venatus alebat

OMISSOQVE Iano, qui nihil aliud quam ritũ colendorũ Deorum religionesque induxerat; se Saturno maluit annectere: qui vitã moresque feris etiã tũ mentibus insinuasse (dicitur, &c) ad cõ- *deest in ms.*
munem vtilitatem, vt supra diximus, disciplinam colẽdi ruris edocuit; vt quidẽ indicant illi versus

Is genus indocile, ac dispersum montibus altis *Aeneid* 8.
Composuit, legesq; dedit; Latiumque vocari *vers.* 321
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris

Iſtum etiam vſum ſignandi aeris, ac monetae in formã incutiendae oſtendiſſe traditur: in qua ab vna parte caput eius imprimeretur: altera nauis, qua vectus illo erat. Vnde hodieque aleatores poſito numo opertoque, optionẽ conluſoribús ponũt enunciandi quid putẽt ſubeſſe, caput, aut nauẽ: Quod nũc vulgo corrũpentes nauiãdi dicũt. AEdes quoque ſub cliuo Capitolino, in quo pecuniã conditam habebat, AErariũ Saturni hodieque dicitur. Verũ quia, vt ſupra dixim⁹, prior illuc Ianus aduenerat, cum eos poſt obitũ diuinis honoribus cumulandos cenſuiſſent; in ſacris omnibus primũ locũ Iano detulerũt; vſque eo, vt etiã cum aliis Diis ſacrificiũ fit, dato ture in altaria, Ianus prior nominetur, cognomẽto quoque addito Pater, ſecũdum quod noſter cognomẽto ſic intulit

Aeneid. 8 Verſ. 357

Hanc Ianus Pater, hanc Saturnus condidit arcem

Ac ſubindit

Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen

EIQVE (eò quod mire praeteritorum memor, tum etiam futuri) dixerit

Lib. 7 Aeneid. Verſ. 45

Rex arua Latinus & Vrbes
Iam ſenior longa placidas in pace regebat

QVO regnante, Troianos refert in Italiã deueniſſe. Quaeritur quomodo Salluſtius dicat, *Cũq; his Aborigines, genus hominũ agreſte, ſine legibus, ſine imperio liberũ atque ſolutũ.* Quidã autẽ tradunt terris diluuio coopertis, paſſim multos diuerſarũ regionum in mõtibus, ad quos cõfugerant, conſtitiſſe: ex quibus quoſdã ſedem quaerentes, peruectos in Italiam, Aborigines appellatos, Graeca ſcilicet appellatione, a cacuminibus mõtium* qui

initio Catilinaris

*f. quae illi ὄρη vocant

illi ora e faciunt. Alij volunt eos, quod errãtes illo venerint, primo Aberrigines, post mutata vna littera, altera adempta, Aborigines cognominatos. Eos aduenĩẽtes Picus excepit, permissos viuere vt vellẽt: Post Picum regnauit in Italia Faunus, quẽ a fando dictũ volunt, quod is solet futura praecinere versib. quos Saturnios dicimus: quod genus metri in vaticinatione Saturniae primum prodi-tũ est. Sed vrbẽ *Saturnus cum in Italiã venisset, condidisse traditur. Eius rei Enn. testis est, cum ait *f. versus

Versibus quos olim Fauni vatesque canebant

HVNC Faunum plerique eundem Siluanum a siluis, Inuum deum: Quidam etiam Pana vel Pán esse, dixerunt.

Igitur regnante Fauno, ante annos circiter sexaginta, quam Aeneas in Italiam deferretur. Euander Arcas Mercurij & Carmẽtis Nymphae filius, simul cum matre eodẽ venit: Quam quidã memoriae prodiderunt, primo Carmentim dictã: post Nicostraten, de carminibus; eo quod videlicet omnium litterarũ peritissima, futurorumq; prudens, versibus canere sit solita: adeo vt plerique velint, non tam ipsam a carmine Carmentã; quam carmina, a qua dicta essent, appellata: Huius admonitu trãsuectus in Italiam Euander, ob singularẽ eruditionẽ atque scientiã litterarũ, breui tẽpore in familiaritatẽ Fauni se insinuauit: atque ab eo hospitaliter benigneque exceptus, nõ paruũ agri modũ ad incolẽdum accepit: quẽ suis comitibus distribuit, exaedificatis domiciliis in eo monte, quẽ primo tũ illi a Pallante Pallãteum, *al. Pala-
postea nos * Palatium diximus: Ibique Pani tinum

Deo fanum dedicauit; quippe is familiaris Arcadiae Deus est, teste etiam Marone qui ait

Georg. 3. Ver. 392 — *Pan Deus Arcadiae captam te Luna fefellit*

Et item

Ecloga IV. vbi certet, legitur — *Pan etiam Arcadia mecum si iudice cantet*

PRIMVS itaque omnium EVĀDER Italicos homines legere & scribere edocuit, litteris partim quas ipse antea didicerat: Idēque fruges in Graecia primum inuentas ostendit; serendique vsum edocuit, terraeque excolendae gratia, primus boues in Italia iūxit. Eo regnante, forte Recaranus quidam Graecae originis, ingentis corporis, & magnarum virium pastor, quia erat forma & virtute ceteris antecellēs, Hercules appellatus, eodē venit. Cumque armēta eius circa flumen Albulā pascerentur, Cacus Euādri seruus, nequitiae versutus, & praeter cetera furacissimus, Recarani hospitis boues subripuit: ac ne quod esset indiciū auersas in speluncam attraxit: Cumque Recaranus vicinis regionibus peragratis, scrutatisque omnibus eiuscemodi latebris, desperasset inuenturū; vtcumque aequo animo dispendiū ferens, excedere his finibus constituerat; At vero EVĀDER excellentissimae iustitiae vir, postquam rem, vti acta erat, comperit, seruum noxae dedit, bouesque restitui fecit. Tum Recaranus sub Auentino Inuentori patri arā dedicauit, appellauitque Maximā, & apud eam decimā sui pecoris profanauit. Cumque ante moris esset, vti homines decimam fructuū regibus suis praestarent; aequius sibi ait videri Deos potius illo honore impartiēdos esse, quā Reges; inde videlicet tractum, vt Herculi de-

cimam profanari mos esset, secūdum quod Plau-
tus *In partem*, inquit, *Herculeaneam*, id est, decimā. *In stich. v-*
Consecrata igitur ara Maxima, profanataque *bi tamen le*
apud eam decima, Recaranus, eo quod Carmētis *gitur* Dex-
inuitata, ad id sacrū non affuisset; sanxit ne cui fe- tera partē
minae fas esset vesci ex eo quod eidē arae sacratū Hercul.
esset: atque *ab ea re diuina feminae in totum re- *& in Trucu*
motae. Haec Cassius li. i. At vero in libris Pōtifi- *lēto, Act.*
caliū traditur: Hercules Ioue atque Alcmena ge- II.
nitus, superato Geruone, agens nobile armentū, *f. ob ea,
cupidus eius generis boues in Graecia instituen- *vel* itaque
di; forte in ea loca venisse, & vbertate pabuli de- ab ea.
lectatus, vt ex lōgo itinere homines sui & pecora reficerentur, aliquandiu sedem ibi cōstituisse: Quae cum in valle, vbi nunc est Circus maximus, pascerentur; neglecta custodia, quod nemo credebatur ausurus violare Herculis praedam, latronem quendam regionis eiusdē magnitudine corporis & virtute ceteris praeualētem, octo boues in speluncam, quo minus furtum vestigiis colligi posset, caudis abstraxisse. Cumque inde Hercules proficiscens, reliquum armentū, casu, praeter eandem speluncam, ageret; forte quadam inclusas boues transeuntibus admugisse, atque ita furtum detectum: Interfectoque Caco, Euandrum, re comperta, hospiti obuiam iuisse, gratātem, quod tanto malo fines suos liberasset: Compertoque, quibus parentibus ortus esset Hercules, rem ita, vti erat gesta, ad Faunum pertulisse: Tum eum quoque amicitiam Herculis cupidissime appetisse. Quam opinionē sequi metuit noster Maro. Cum ergo Recaranus siue Hercules,

patri Inuentori aram Maximam consecrasset; duos ex Italia, quos eadem sacra certo ritu administranda edoceret, adsciuit. Potitium & Pinarium. Sed eorum Potitio, qui prior venerat ad comedenda exta admisso; Pinarius eo quod tardius venisset, posterique e.us submoti: vnde hodieque seruatur: Nemini .·. Potitio Pinariae gentis in eis sacris vesci licet : Eosque alio vocabulo prius appellatos, nõnulli volunt. Post vero Pinarios dictos ἀπὸ τῦ πεινᾶν, quod videlicet ieiuni, ac per hoc esurientes ab eiusmodi sacrificiis discedant. Isque mos permansit vsque Appium Claudium Censorem, vt Potitiis sacra facientibus, vescentibusque de eo boue quem immolauerant, postquam inde nihil reliquissent, Pinarii deinde admitterentur. Verum postea Appius Claudius accepta pecunia Potitios illexit, vt administrationẽ sacrorũ Herculis, seruos publicos edocerent, necnon etiam mulieres admitterent. Quo facto, aiunt, intra dies triginta omnem familiam Potitiorũ, quae prior in sacris habebatur, extinctam, atque ita sacra penes Pinarios .·. resedisse, eosque tam religione quã etiam pietate edoctos, mysteria eiusmodi fideliter custodisse. Post Faunum Latino eius filio in Italia regnante, Aeneas, Ilio Achiuis prodito ab Antenore, aliisque Principibus, cum prae se Deos penates, patrẽque Anchisen humeris gestãs, necnon & paruulum filiũ manu trahens, noctu excederet; orta luce cognitus ab hostibus, eo quod tãta onustus pietatis sarcina erat, nõ modo a nullo interpellatus; sed etiã a rege Agamemnone quo vellet, ire permissus,

.·. *Quid si* Patritio?

f. redisse.

Idam petit:ibique nauibus fabricatis , cum multis diuersi sexus, oraculi ammonitu Italiã petit: vt docet Alexander Ephesius lib.i. belli Marsici. At vero Lutatius non modo Antenorem, sed & iam ipsum AEneã proditorem patriae fuisse tradit:Cui cum a rege Agamemnone permissum esset ire quo vellet, & humeris suis, quod potissimum putaret,hoc ferret; nihil illũ praeter Deos penates,& patrem, duosque paruulos filios , vt quidam tradunt, vt vero alii, vnum,cui Iulo cognomen,post etiam Ascanio fuerit, secum extulisse: Qua pietate motos Achiuorum principes remisisse vt reuerteretur domum, atque inde f.permiss. omnia secum quae vellet, auferret. Itaque eum magnis cum opibus, pluribusque sociis vtriusque sexus a Troia digressum,longo mari emenso per diuersas terrarum oras in Italiam deuenisse: Ac primum Thraciam appulsum,Aenum ex suo nomine condidisse: Dein cognita Polymnestoris perfidia ex Polydori nece, inde digressum, peruectumque ad insulam Delum, atque illinc ab eo Lauiniam Anii sacerdotis Apollinis filiam in matrimonium adscitam, ex cuius nomine *Lauinia littora* appellata. Postquam is multa maria permensus,appulsus sit ad Italiae promõtorium, quod est in Baiano, circa Auerni lacum; ibique gubernatorem Misenum morbo absumtum, sepultum ab eo: ex cuius nomine vrbem Misenon appellatam, vt etiam scribit Caesar Põtificalium lib. i. Qui tamen hunc Misenum non gubernatorem,sed tubicinẽ fuisse tradit. Inde nõ immerito vtrãque opinionem secutus Maro sic intulit:

Aeneid. VI. vers. 232.

At pius Aeneas ingenti mole sepulcrum
Imponit, suaque arma viro, remumque tubãque.

QVAMVIS auctore Homero, quidam asserant tubae vsum Troianis temporibus etiam* tunc ignoratum. Addunt praeterea quidam AEneam in litore Euxini cuiusdam comitis matrem, vltimo aetatis affectam, circa stagnum, quod est inter Misenon Auernumque extulisse, atque inde loco nomen inditum, qui etiam nunc Euxinius sinus dicitur: cumque comperisset ibidem Sibyllã mortalibus futura praecinere, in opido quod vocatur Cimbarionis, venisse eo sciscitatũ de statu fortunarum suarũ: aditisque fatis, vetitum ne is cognitam in Italia sepeliret Prochytam, cognatione sibi cõiunctam, quam incolumem reliquerat. Et postquam ad classem rediit, reperitque mortuam, in insula proxima sepelisse, quae nunc quoque codẽ est nomine, vt scribunt Vulcatius, & Acilius Piso. Inde profectum peruenisse in eũ locum qui nunc portus Caietae appellatur, ex nomine nutricis eius quam ibidem amissam sepeliit. At vero Caesar & Sempronius aiunt, Caietae cognomen fuisse, non nomẽ: ex eo scilicet inditũ, quod eius consilio impulsuque matres Troianae taedio longi * nauigii classem ibidem incenderint, Graeca scilicet appellatione ἀπὸ τοῦ καίειν, quod est incendere. Inde ad eam Italiae orã quae ab arbusto eiusdem generis, Laurens appellata est, Latino regnante, peruectum cum patre Anchise, filioque & ceteris suorũ; nauibus egressum, in litore accubuisse, cõsumptoq; quod fuerat cibi, crustam etiam de farreis mensis, quas sa-

*f. tum

Vir. VII. Aen. initio.

*pro, nauigationis longae.

Vide Virg. V. Aeneid.

cratis ſecum habebat, cõmediſſe. Tum Anchiſa coniiciente illam eſſe miſeriarum erroriſque finem; quippe meminerat, Venerem ſibi aliquando praedixiſſe, cum in externo litore eſurie cõpulſi, ſacrataſque menſas inuaſiſſent, illum condendae ſedis fatalem locum fore: Scrofam etiam incientem; quam cum e naui produxiſſent, vt eã immolarent, & ſe miniſtrorum manibus eripuiſſet; recordatum AEneam, quod aliquando ei reſponſum eſſet, vrbi condendae quadrupedem futuram ducem: Tum ſimulacris Deorum Penatiũ, proſecutum, atque illum vbi illa procubuit, enixaque eſt porculos triginta; ibidem auſpicatum; .·. f. poſtq; .·. poſtquam Lauinium dixit; vt ſcribit Caeſar li. i. & Lucatius li. ii. At vero Domitius non orbes farreos, vt ſupra dictum eſt, ſed menſarum vice ſumẽdi cibi gratia apium, cuius maxima erat ibidem copia, fuiſſe ſubſtratum, quod ipſum cõſũptis aliis eduliis eos comediſſe: Ac poſt ſubinde intellexiſſe illas eſſe menſas, quas illos comeſturos praedictum eſſet. Cum interim immolata ſue in litore ſacrificium perageret, traditur forte aduertiſſe Argiuam claſſem, in qua Vlyxes erat: cumque vereretur ne ab hoſte cognitus periculũ ſubiret, itemque rem diuinam interrumpere ſummum nefas duceret, caput velamento obduxiſſe, atq; ita pleno ritu ſacra perfeciſſe: inde poſteris traditum morem ita ſacrificandi, vt ſcribit Marcus Octauius lib. i. At vero Domitius lib. i. docet forte Apollinis Delphici monitum AEneã, vt Italiam peteret, vbi duo maria inueniſſet, prãdiumque cum menſis comeſſet, ibi vrbem vti cõ-

deret. Itaque egreſſum in agrum Laurentem cum paululum e litore proceſſiſſet, perueniſſe ad duo ſtagna aquae ſalſae, vicina inter ſe: ibique cum ſe lauiſſet, ac refectum cibo cum apium quoque, quod tunc vice menſae ſubſtratum fuerat, conſumſiſſet, exiſtimãtem proculdubio illa eſſe duo maria, quod in illis ſtagnis aquae marinae ſpecies eſſet, menſaſque quae erant ex ſtramine apii comeſtas; vrbem in eo loco condidiſſe; eãque quod in ſtagno lauerit, Lauinium cognominaſſe. Tum deinde a Latino Rege Aboriginum, data ei, quae incoleret, iugera quingenta: At Cato in Origine generis Romani ita docet: Suem triginta porculos peperiſſe in eo loco vbi nunc eſt Lauinium: cumque AEneas ibi vrbem condere conſtituiſſet, propterq; agri ſterilitatẽ metueret; per quietem ei viſa Deorum Penatum ſimulacra, adhortantium vt perſeueraret in condenda vrbe quam coeperat: nam poſt annos totidem, quot fetus illius ſuis eſſent, Troianos in loca fertilia atque vberiorem agrum tranſmigraturos, & vrbem clariſſimi nominis in Italia conditVuros. Igitur Latinum Aboriginum Regem, cum ei nunciatum eſſet, multitudinem aduenarum claſſe aduectã, occupauiſſe agrum Laurentem: aduerſum ſubitos inopinatoſque hoſtes incunctanter ſuas copias eduxiſſe: Ac prius quam ſignum dimicãdi daret, animaduertiſſe Troianos militariter inſtructos: cum ſui lapidibus ac ſudibus armati, tum etiã veſte aut pellibus quae eis integumento erant, ſiniſtris manibus inuolutis, proceſſiſſent. Itaque ſuſpenſo certamine per colloquium inquiſito, qui

essent, quidue peterent: vtpote qui in hoc consilium auctoritate numinum cogebatur: namque extis ac somniis saepe ammonitus erat, tutiorem se aduersum hostes fore, si copias suas cum aduenis coniunxisset. Cumque cognouisset AEneam & Anchisem bello ·.· patrio pulsos, cum simulacris Deorum errantes sedem quaerere; amicitiā foedere inisse, dato inuicem iureiurādo, vt communes quoque hostes, amico sue haberēt: Itaque coeptum a Troianis muniri locū, quem AEneas ex nomine vxoris suae, Latini Regis filiae, quae iam ante desponsata Turno Herdonio fuerat, Lauinium cognominauit: At vero Amatam Latini Regis vxorem, cum indigne ferret, Lauiniam, repudiato Turno consobrino suo, Troiano aduenae collocatam, Turnum ad arma concitauisse, eumque mox coacto Rutulorū exercitu, tetendisse in agrum Laurentem, & aduersus eum Latinum pariter cum AEnea progressum, inter proeliantes circumuentum occisumque. Nec tamen amisso socero AEneas Rutulis obsistere desiit, namque & Turnum interemit. Hostibus fusis fugatisque victor, Lauinium se cum suis recepit, consensuque omnium Latinorum Rex declaratus est: vt scribit Lucatius libro tertio. Piso quidem Turnum matruelem Amatae fuisse tradit: interfectoque Latino, mortem ipsam sibimet consciuisse. Igitur AEneam occiso Turno, rerum potitum cum adhuc irarum memor Rutulos bello persequi instituisset, illis sibi ex Etruria auxiliū Mezentii Regis Agillacorum adsciuisse, ac imploráuisse, pollicitos si victoria parta foret,

·/· patria

omnia quae Latinorum eſſent, Mezentio ceſſura. Tūc AEneam quod copiis inferior erat, multis rebus, quae neceſſario tuendae erant, in vrbē comportatis, caſtra ſub Lauinio collocaſſe: praepoſitoque his filio Euryleone ipſum electo ad dimicandum tempore, copias in aciem produxiſſe, circa ∴ Numici fluminis ſtagnum: vbi cum acerrime dimicaretur, ſubitis turbinibus infuſcato aere, repente caelo tantū imbrium effuſum, tonitrubus etiam cōſecutis, flammarumque fulgoribus, vt omnium non oculi modo praeſtinguerentur, verumetiam mentes quoque confuſae eſſent: cumque vniuerſos vtriuſque partis dirimēdi proelia cupiditas ineſſet, nihilominus in illa tempeſtatis ſubitae confuſione interceptum AEneam, nuſquam deinde cōparuiſſe. Traditur autem non prouiſo quod propinquus flumini eſſet, ripa depulſus, forte in fluuium decidiſſe, atque ita procliū diremptum: Dein poſt apertis fugatisque nubibus cum ſerena facies effulſiſſet; creditum eſt viuum cum caelo abſumptum. Idēque tamen poſt ab Aſcanio, & quibuſdam aliis viſus affirmatur ſuper Numici ripam, eo habitu armiſque quibus in proelium proceſſerat. Quae res immortalitatis eius famam confirmauit. Itaque illi eo loco templum conſecratum, appellarique placuit, Patrem indigetem. Dein filius eius Aſcanius, idem qui Euryleo, omnium Latinorū iudicio Rex appellatus. Igitur ſummam imperii Latinorū adeptus Aſcanius, cum continuis proeliis Mezentium perſequi inſtituiſſet, filius eius Lauſus collem Lauiniae arcis occupauit. Cūque

∴ *al.* Numicij

id

id oppidū circumfuſis omnibus copiis regis teneretur, Latini legatos ad Mezentiū miſerūt ſciſcitatum, qua conditione in deditionem eos accipere vellet: cūque ille inter alia oneroſa illud quoque adiiceret, vt omne vinum agri Latini aliquot annis ſibi inferretur; conſilio atque auctoritate Aſcanii placuit ob libertatē mori potius, quam illo modo ſeruitutē ſubire. Itaque vino ex omnī vindemia Ioui publice voto, conſecratoq;, Latini vrbe eruperunt; fuſoque praeſidio, interfectoque Lauſo, Mezentiū fugā facere coegerunt. Is poſtea per legatos amicitiā ſocietatēque Latinorum impetrauit; vt docet Lucius Caeſ. lib. j. Itē que Aulus Poſtumius in eo volumine quod de aduentu Aeneae cōſcripſit atque dedit. Igitur Latini Aſcaniū ob inſignem virtutē non ſolum Ioue ortū crediderunt, ſed etiā per diminutionē, declinato paululum nomine primo Iobū, dein poſtea Iulum appellarunt: a quo Iulia filia manauit; vt ſcribunt Caeſar lib. 11. & Cato in Originibus. Interim Lauinia ab Aenea grauida relicta, metu, veluti inſecuturi ſe Aſcanij, in ſiluam profugit, ad magiſtrum patrij pecoris, Tyrrhum, ibique enixa eſt puerū, qui a loci qualitate Siluius eſt dictus. At vero vulgus Latinorum exiſtimans clā ab Aſcanio interfectam, magnā ei inuidiam conflauerat, vſque eo, vt armis quoque ei vim denunciaret. Tum Aſcanius iureiurando ſe purgās, cum nihil apud eos proficeret, petita dilatione ad inquirēdum, iram praeſentem vulgi aliquantulum fregit; pollicituſque eſt, ſe ingentibus praemiis cumulaturum eum qui ſibi Lauiniam inueſtigaſſet: Mox recuperatam cum filio in vrbem Lauiniū reduxit, dilexitque honore materno. Quae

ē

res rurſum ei magnum fauorem populi conciliauit, vt ſcribunt Caius Caeſar,& Sex. Gellius in Origine gentis Romanae. At vero alij tradunt, quod cum Aſcanius ab vniuerſo populo ad reſtituendam Lauiniam cogeretur, iuraretque ſe neque interemiſſe, neque ſcire vbi eſset, Tyrrhum petito ſilentio in illa concionis frequentia profeſſum indicium, ſi ſibi, Lauiniaeque, pueroque ex ea nato fides incolumitatis daretur; tumque eum accepta fide Lauiniam in vrbem cum filio reduxiſse: Poſt haec Aſcanius completis in Lauinio triginta annis, recordatus nouae vrbis condendae tempus aduenîſse, ex numero porcorum quos pepererat ſus alba, circumſpectis diligenter finitimis regionibus, ſpeculatus montem editum qui nunc ab ea vrbe, quae in eo condita e ſt, Albanus nuncupatur, ciuitatem communit: eamque ex forma quod ita in lõgum porrecta eſt, Longam; ex colore ſuis Albam cognominauit. Cumque illuc ſimulacra Deorum Penatium tranſtuliſset; poſtridie apud Lauinium apparuerunt: Rurſuſque relata Albam, appoſitiſque cuſtodibus neſcio quantis, ſe Lauinium in priſtinam ſedem identidem receperunt: Itaque tertio nemo auſus eſt amouera ea, vt ſcriptum eſt in Annali Pontificum IV. lib. Cincij & Caeſaris ij. Tuberonis I. At Aſcanius poſtquam exceſſiſset e vita, inter Iulum filium eius, & Siluium Poſtumum, qui ex Lauinia genitus erat, de obtinendo imperio orta contentio eſt, cum dubitaretur an Aeneae filius, an nepos potior eſset; permiſsa diſceptatione eius rei ab vniuerſis Rex Siluius declaratus eſt. Eiuſdem poſteri omnes cognomento Siluij,

vſque ad conditam Romam, Albae regnauerunt: vt eſt ſcriptum Annalium pontificalium lib. I I I I. Igitur regnante Latino Siluio Coloniae deductae ſunt Praeneſte, Tibur, Gabij, Tuſculum, Cora, Pometia, Locri, Cruſtumium, Camena, Ronillae, ceteraque oppida circumquaque. Poſt eum regnauit Tiberius, Siluius, Siluij filius. Qui cum aduerſus finitimos bellum inferentes copias eduxiſſet, inter proeliantes depulſus in Albulam flumen, deperiit; mutandique nominis exiſtit cauſſa: vt ſcribunt Lucius Cincius lib. I. Lucatius lib. I I I. Poſt eum regnauit Aremulus Siluius: qui tantae ſuperbiae non aduerſum homines modo, ſed etiam Deos fuiſſe traditur, vt praedicaret ſe ſuperioré eſſe ipſo Ioue, ac tonante caelo militibus imperaret, vt telis clypeos quaterent: dictaretque clariorem ſonum ſe facere. Qui tamen praeſenti affectus eſt poena: nam fulmine ictus, ruptuſque turbine in Albanum lacum praecipitatus eſt, vt ſcriptum eſt Annalium lib. VI. & Epitomarum Piſonis I I. Aufidius ſane in Epitomis, & Domitius lib. I. non fulmine ictum, ſed terrae motu prolapſum, ſimul cum eo Regiam in Albanum lacum tradunt. Poſt illum regnauit Auentinus Siluius: Iſque finitimis bellum inferentibus in dimicando circumuentus, ab hoſtibus proſtratus eſt: ac ſepultus circa radices montis, cui ex ſe nomen dedit: vt ſcribit Iulius Caeſar lib. I I. Poſt eum Siluius Procas rex Albanorum, duos filios Numitorem & Amulium aequis partibus haeredes inſtituit. Tum Amulius in vna parte regnum tantummodo, in altera totius patrimo-

nij ſummam atque omnem paternorum bonorum ſubſtantiam poſuit,fratrique Numitori, qui maior natu erat, optionem dedit, vt ex his, vtrum mallet, eligeret. Numitor cum priuatum omne cum facultatibus regno praetuliſſet;Amulius regnũ obtinuit: Quod vt firmiſſime poſſideret, Numitoris fratris ſui filiũ in venando interimendũ curauit: Tum etiã Rheam Siluiam eius ſororẽ ſacerdotẽ Veſtae fieri iuſſit,ſimulato ſomnio quo ammonitus ab eadẽ Dea eſſet,vt id fieret:Cũ re vera ita faciendum ſibi exiſtimaret;periculoſum ducẽs, ne quis ex ea naſceretur, qui auitas perſequeretur iniurias:vt ſcribit Valerius Antias lib. I. At vero Marcus Octauius, & Licinius Macer tradunt Amuliũ patruum Rheae ſacerdotis, amore eius captum, nubilo caelo obſcuroque aere, cũ primum illuceſcere coepiſſet in vſum ſacrorum aquã petenti inſidiatũ,in luco Martis cõpreſſiſſe eã: tum exactis menſibus geminos editos. Quod cum cõperiſſet celandi facti gratia per ſcelus cõcepti;necari iuſſit ſacerdotẽ; partum ſibi exhiberi: Tumque Numitorẽ ſpe futurorũ,quod hi ſi adoleuiſſent,iniuriarum ſuarum quandoque vltores futuri eſſent, alios pro eis ſubdidiſſe,illoſque ſuos veros nepotes Fauſtulo paſtorum magiſtro dediſſe nutriendos.At vero Fabius Pictor lib.j.& Vennonius ſolito,inſtitutoque egreſſam virginem,in vſum ſacrorũaquam petitum ex eo fonte qui erat in luco Martis, ſubito imbribus tonitrubuſque, quae cum illa erant,diſiectis,a Marte compreſſam;conturbatamque: Mox recreatã cõſolatione Dei,nomẽ ſuum indicãtis, affirmãtiſque ex ea natos dignos patre euaſuros. Primum igitur Amulius Rex, vt cõperit Rheã Siluiam

ſacerdotē peperiſſe geminos, protinus imperauit deportari ad aquam profluentem atque eo abiici. Tum illi, quibus id imperatum erat, impoſitos alueo pueros, circa radices montis Palatij in Tiberim, qui cum magnis imbribus ſtagnauerat, abiecerunt: eiuſ-que regionis ſubulcus Fauſtulus, ſpeculatus exponentes, vt vidit relabente flumine alueum, in quo pueri erant, obhaeſiſſe ad arborem fici, puerorum-que vagitu lupam excitam, quae repente exierat, primo lambitu eos deterſiſſe, dein leuandorum vberum gratia mammas praebuiſſe; deſcendit ac ſuſtulit, nutriendoſque Accae Larentiae, vxori ſuae dedit: vt ſcribunt Ennius lib. 1. & Caeſar 11. Addunt quidam Fauſtulo inſpectante, picum quoque aduolaſſe, & ore pleno cibū pueris ingeſſiſſe: Inde videlicet lupum picumque Martiae tutelae eſſe: Arborē quoque illam, Ruminalē dictam, circa quam pueri abiecti erāt: quod eius ſub vmbra pecus acquieſcens meridie ruminare ſit ſolitum. At vero Valerius tradit pueros ex Rhea Siluia natos Amulium regē Fauſtulo ſeruo necandos dediſſe: ſed eum a Numitore exoratum ne pueri necarentur, Accae Larētiae amicae ſuae nutriēdos dediſſe: quam mulierē, eo quod pretio corpus eſſet vulgare ſolita, Lupā dictam. Notum quippe ita appellari mulieres quaeſtū corpore facientes: vnde & eiuſmodi loci in quibus hae cōſiſtunt, Lupanaria dicta. Cum vero pueri liberalis diſciplinae capaces facti eſsēt, Gabiis Graecarum Latinarūque litterarum ediſcendarum gratia cōmoratos; Numitore auo clam omnia ſubminiſtrante: Itaque vt primum adoleuiſſent, Romulū indicio edu-

catoris Fauſtuli cõperto, qui ſibi auus, quae mater fuiſſet, quidue de ea factum eſſet; cum armatis paſtoribus Albam protinus perrexiſſe, interfectoque Amulio, Numitorem auum in regnum reſtitutum, Romulum autẽ a virium magnitudine appellátum: nam Graeca lingua ῥώμην virtutem dici certum eſt: Alterum vero Remum dictum, videlicet a tarditate: quippe talis naturae homines ab antiquis Remores dicti.

Igitur actis, quae ſupra diximus, re diuina facta, in loco qui nunc Lupercal dicitur, ludibundi diſcurrerant, pellibus hoſtiarum occurſantes quoſque ſibimet verberantes: vtque ſollemne ſacrificium ſibi, poſteriſque id eſſet, ſanxerunt, ſeparatimque ſuos appellauerunt, Remus Fabios, Romulus Quintilios: quorum vtrumque nomen etiamnum in ſacris manet. At vero lib. I I. Pontificalium proditur, miſſos ab Amulio, qui Remum pecorum paſtorem attraherent: cum non auderent ei vim afferre, oportunum tempus ſibi ad inſidiandum nactos, quod tum Romulus aberat, genus luſus ſimulaſſe, quinam eorum, manibus poſt terga ligatis, lapidem quo lana penſitari ſolebat mordicus ſublatum, quam longiſſime perferret: Tum Remum fiducia virium in Auentinum vſque ſe perlaturum ſpopondiſſe: Dein poſtquam vinciri ſe paſſus eſt, Albam abſtractum. Quod poſtquam Romulus cõperiſſet, coacta paſtorum manu, eaque in centenos homines diſtributa, perticas manipulis foeni varie formatis in ſummo iunctas, dediſſe: quo facilius eo ſigno ſuum quiſque ducem ſequeretur. Vnde inſtitutum vt poſtea milites qui eiuſdem ſigni eſſent,

Manipulares dicerentur. Itaque ab eo oppreſſo Amulio, fratrem vinculis liberatum, auum regno reſtitutum. Cum igitur inter ſe Romulus & Remus de condenda vrbe tractarent, in qua ipſi pariter regnarent, Romuluſque locum, qui ſibi idoneus videretur, in monte Palatino deſignaret, Romamque appellari vellet: Contraque item Remus in alio colle, qui aberat a Palatio milibus quinque, eundemque locum ex ſuo nomine Remuriam appellaret, neque ea inter eos finiretur contentio; auo Numitore arbitro adſcito, placuit diſceptatores eius controuerſiae immortales Deos ſumere: ita vt vtri eorum priori ſecunda auſpicia obueniſſent, vrbem conderet eamque ex ſuo nomine nuncuparet, atque in ea regni ſummam teneret. Cumque auſpicaretur Romulus in Palatio, Remus in Auentino, ſex vultures pariter volantes, a ſiniſtra Remo prius viſos: tumque ab eo miſsos qui Romulo nunciarent, ſibi iam data auſpicia, quibus condere vrbem iuberetur: Itaque maturaret ad ſe venire. Cumque ad eum Romulus veniſset, quaeſiſsetque quaenam illa auſpicia fuiſsent, dixiſsetque ille, ſibi auſpicanti ſex vulturios ſimul apparuiſse. At ego, inquit Romulus, iam tibi duodecim demonſtrabo: Ac repente duodecim vultures apparuiſse ſubſecuto caeli fulgore pariter tonitruque. Tum Romulus, Quid, inquit, Reme affirmas priora, cum praeſentia intuearis? Remus poſtquam intellexit ſeſe regno fraudatum: Multa, inquit, in hac vrbe temere ſperata atque praeſumta, feliciſſime prouentura ſunt. At vero Licinius Macer lib. I. docet contentionis illius pernicioſum exitum fuiſſe, namque ibidem obſi-

ſtentes Remum & Fauſtulum interfectos. Contra Egnatius lib. 1. In ea contentione non modo Remum non eſſe occiſum, ſed etiam vlterius a Romulo vixiſſe tradit. Sed horum omnium opinionibus diuerſis repugnat noſtrae memoriae proclamans hiſtoria Liuiana, quae teſtatur quod auſpicato Romulus ex ſuo nomine Romam vocauit : cumque muniret moenibus, edixit, ne quis vallum tranſſiliret:quod Remus irridens tranſſiliuit,&a Celere Cẽturione rutro, vel raſtro fertur occiſus. Romulus aſylũ conuenis *cet.*

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS DE AQVAEDVCTIBVS VRBIS ROMAE,

LIBER PRIMVS.

CVM omnis res ab Imperatore delegata intentiorem exigat curam, & me ſeu naturalis ſolicitudo, ſeu fides ſedula nõ ad diligentiam modo, verum ad amorẽ quoque commiſſae inſtigent, ſitque mihi nunc ab Nerua Auguſto, neſcio diligentiore an amantiore Reipub. Imperatore, aquarum iniunctũ officium, tum ad vſum, tum ad ſalubritatem, atque etiam ad ſecuritatem vrbis pertinens, adminiſtratũ per principes ſemper ciuitatis noſtrae viros, primũ ac potiſſimum exiſtimo, ſicut in caeteris negociis inſtitueram, noſſe quod ſuſcepi. Neque enim vllum omnis actus certius fundamentum crediderim, quã quae facienda quaeque vitanda ſint poſſe decernere. Nam quid viro tam indecorum & intolerabile, quam delegatũ officium ex adiutorum agere praeceptis (quod fieri neceſſe eſt, quoties imperitia praeceſſit eius cui decernitur vſus) quorum etſi neceſſariae partes ſunt, tamen ad miniſterium vt manus quaedam & inſtrumentũ agentis eſſe debent? Quapropter ea quae ad vniuerſam rem pertinentia contrahere potui, more iam per multa mihi officia ſeruato, in ordinem & velut in corpus deducta in hunc Commentarium contuli, quem pro formula admi-

niſtrationis reſpicere poſſem. In aliis autem libris, quos poſt experimenta & vſum compoſui, antecedentium res acta eſt, in hoc vero & inſequentium, cuius fortaſſe pertinebit & ad ſucceſſorem vtilitas. Sed cum inter initia adminiſtrationis meae ſcriptus ſit, in primis ad meam inſtitutionem regulamque proficiet. Ac ne quid ad totius rei pertinens notitiam praetermiſiſſe videar, nomina primũ aquarũ, quae in vrbem Romam influunt, ponam, tum per quos quaeque earum, & quibus Cõſulibus, & quoto poſt vrbem conditam anno perductae ſint: deinde quibus ex locis & a quoto miliario duci coepiſſent, quantum ſubterraneo riuo, quantum ſubſtructione, quantum opere arcuato: poſt, altitudinem cuiuſque, modulorũque rationem, & ab illis erogationes, quantum extra vrbẽ, quantum intra, quiſque modus, cuique regioni pro ſuo modulo vnaquaeq; aquarũ ſeruiat, quot caſtella publica priuataq; ſint, & ex his quantũ publicis operibus, quantũ muneribus (ita enim cultiores appellãt) quantum lacubus, quantũ nomine Caeſaris, quantũ priuatorũ vſui beneficio principis detur, quod ius tuendarũ ſit earũ, qua cõtumaces afficiantur poena, ex lege, ſenatuſconſultis, & mandatis principum irrogata.

AB vrbe condita per annos CCCCXLI. contenti fuerunt Romani vſu aquarum, quas aut ex Tiberi, aut ex puteis, aut ex fontibus hauriebant. Fontium memoria cũ ſanctitate adhuc extat, & colitur. Salubritatẽ enim aegris corporibus afferre credũtur, ſicut C. Amaranus Apollinaris meminit. Nunc autem in vrbem influunt aquae Appia, Anio vetus, Martia, Tepula Iulia, Virgo, Alſietina, quae eadem

vocatur Auguſta, Claudia, Anio nouus.

Appia, M. Valerio Maximo, P. Decio Murena COSS. anno XX. poſt initium Samnitici belli inducta eſt ab Appio Claudio Craſſo Cenſore, cui poſtea Caeco fuit cognomẽ, qui & viã Appiam a porta Capena vſque ad vrbem Capuam muniendã curauit. Collegã habuit C. Fabiũ, cui ob inquiſitas eius aquae venas Venocis cognomen datum eſt. Sed is quia intra annũ & ſex menſes deceptus a collega tãquam idem facturo, abdicauit ſe a cenſura, nomen aquae ad Appii tantũ honorem pertinuit, qui multis tergiuerſationibus extraxiſſe cenſurã traditur, donec & viã & huius aquaeductum conſummaret. Concipitur Appia in agro Lucullano via Praeneſtina, inter miliariũ VI. & VIII. diuerticulo ſiniſtrorſus paſſuũ DCCLXXX. Ductus eius habet longitudinem a capite vſq; ad Salinas (qui locus eſt ad portã Trigeminã) paſſuũ vndecimmilium centum nonaginta: ſubterraneo riuo paſſuũ vndecimmiliũ centum triginta: ſubſtructione & ſupra terrã opere arcuato proxime ad portã Capenã paſſuum LX. Iungitur ei ad Anionem veterẽ in confinio hortorum Torquatianorũ Alſietinae Auguſtae ramus ab miliario * in ſupplementum eius addito cognomẽto decem gemellorum. Hic via Praeneſtina ad miliarium ſextũ diuerticulo ſiniſtrorſus paſſuũ DCCCCLXXX. proxime viam Collatiam accipit fontem, cuius ductus vſque ad gemellos efficit riuo ſubterraneo paſſuũ VI. milia CCCLXXX. Incipit diſtribui Vetus Anio vico Publicii ad portã Trigeminã, qui locus Salinae appellatur. Poſt annos XL. quam Appia perducta eſt, anno ab vrbe cõdita CCCCLXXXIX. M'.

Curius Dentatus, qui censurã cũ L. Papyrio Cursore gessit, Anionis, qui nunc dicitur vetus, aquam perducendam in Vrbem ex manubiis de Pyrrho captis curauit, Spurio Garbilio L. Papyrio c o s s. Itẽ post biennium deinde actum est in Senatu de consummando eius aquae opere. Itaque post annum nonum Minutius praetor edidit edictum. Tum ex senatusconsulto Duumuiri aquae perducendae creati: Curius & Fuluius Flaccus locauerant. Curius intra quintum diem quam erat Duumuir creatus decessit, gloria perductae pertinuit ad Fuluium. Concipitur Anio vetus supra Tibur xx. miliario extra portam Raranam, vbi partim in Tiburtinum distribuitur vsum. Ductus eius habet longitudinem, ita exigẽte libramento, passuum xl ii. milium: ex eo riuus est subterraneus passuum xl iii. miliũ ccxcvii. Substructio supra terrã passuum dccii. Vigesimoprimo anno post annos cxxvii. id est anno ab vrbe condita dcviii. Seruio Sulpitio Galba & L. Aurelio Cotta c o s s. cum Appiae Anionisque ductus vetustate quassati priuatorum etiam fraudibus interciperentur, datum est a Senatu negocium M. Titio, qui tum praetor inter ciues & peregrinos ius dicebat, eorum ductuum reficiendorum & vindicandorum. Et quoniam incrementum Vrbis exigere videbatur ampliorem modum aquae, eidem mandatum a Senatu est, vt curaret quatenus alias aquas posset, in vrbem perduceret, & ampliores ductus faceret. Reipubl. causa tertio miliario opera fabrorum duxit, cui ab auctore Martiae nomen est. Legimus apud Fenestellam in haec opera Marco decretum sestertium iiii & octingenta, sed quo-

niam ad conſummandum negocium non ſufficiebat, ſtatuit Senatus Praeturam in alterum annum prorogari. Eodem tempore Decemuiri dum aliis ex cauſis libros Sibyllinos inſpiciunt, inueniſſe dicuntur non eſſe aquam Martiam, ſed Anienem(de hoc enim conſtantius traditur)in Capitolium perducendam, deque ea re in Senatu a Lepidio pro collega verba faciente, actum Appio Claudio, Q. Caecilio coss. eandemque poſt annum tertium a L. Lentulo retractatam, C. Laelio, Q. Seruilio coss. ſed vtroque tempore viciſſe gratiam Marci Titij, atque ita eſſe in Capitolium aquam perductam. Concipitur Martia, via Valeria ad miliariũ XXXIII. diuerticulo euntibus ab vrbe Roma dextrorſus milium paſſuum trium villa Sublacenſi, atque ſub Nerone principe primum ſtrata ad miliarium trigeſimumoctauum ſiniſtrorſus intra ſpacium paſſuum ducentorũ finita ſubſtructionibus pene ſtatim ſtagnino colore praeuiridi. Ductus eius habet longitudinem a capite ad vrbem paſſuũ LX milium DCCX & ſemis, riuo ſubterraneo paſſuum LIIII milium CCLXVII ſemis, opere ſupra terram paſſuum VII milium CCCCXLIII. Eo longius ab vrbe pluribus locis priuatis & publicis & D vallis opere arcuato paſſuum CCCCLXIII. Propius vrbem a ſeptimo miliario ſubſtructione paſſuum CLXXXVIII. Reliquo opere arcuato paſſuum VI. milium CCCCLXX. Cn. Seruilius Caepio & L. Caſſius, Longinus qui Rauilla appellatus eſt, Cenſores, anno poſt vrbẽ conditam DCXXVII. M. Plautio Hipſapone, Ful. Flacco Conſulibus, aquam quae vocatur Tepula, ex agro Lucullano, quem quidam

Tuſculanum credunt, Romã & in Capitolium adducendam curauerunt. Tepula concipitur via Latina ad XI. miliarium diuerticulo euntibus ab Roma dextrorſus milium paſſuum duum, inde riuo ſuo in vrbem perducebatur, Iuliae poſt mixta: Nam Agrippa aedilis poſt primum conſulatũ Imperatore Caeſare Auguſto, M. Lelio Volcatio coss. anno poſt vrbẽ conditam DCCXIX. ad miliarium ab vrbe XII. via Latina euntibus ab Roma dextrorſus miliũ paſſuum XII. alteriuſque proprias vires collegit, & Tepulae riuum intercepit, acquiſitaeque ab inuentore nomen Iuliae eſt datum, ita tamen diuiſa erogatione, vt maneret Tepulae appellatio. Ductus Iuliae efficit longitudinẽ paſſuum XV. miliũ CCCCXXVI. opere ſupra terrã paſſuum VII milium: ex eo in proximis vrbis locis a vii. miliario ſubſtructione paſſuum DXXVIII. reliquo opere arcuato paſſuum vi. milium CCCCLXXII. Praeter caput Iuliae transfluit aqua quae vocatur Crabra. Hãc Agrippa emiſit, ſeu quia vſum improbauerat, ſeu quia Tuſculanis poſſeſſoribus relinquendam credebat. Ea namque eſt, quam omnes villae tractus eius per vicem in dies moduloſque certos diſpenſatam accipiunt, ſed non eadem moderatione. Aquarii noſtri partẽ maximam eius ſemper in ſupplemẽtum Iuliae vindicauerunt, nec vt Iuliam augerent, quam hauriebant largiendo compendii ſui gratia. Excluſa ergo eſt Crabra, & tota iuſſu Imperatoris reddita Tuſculanis, qui nunc forſitan non ſine admiratione eã ſumunt, ignari cuius cauſa inſolitam abundantiam habeant. Iulia autem, reuocatis deriuationibus per quas ſubripiebatur, modum ſuum quamuis notabi-

li siccitate seruauit. Eodem anno Agrippa ductus Appiae, Anienis, Martiae, paene delapsos restituit, & singulari cura cum compluribus salientibus aquis instruxit vrbem. Idem cum iam tertium consul fuisset, C. Sentio, Sp. Lucretio COSS. post annum xiii. quam Iuliam deduxerat, Virginem in agro quoque Lucullano collectam Romam perduxit. Dies, quo primum in vrbem responderit, v. iduum Iunii inuenitur Virgo appellata, quod quaerentibus aquam militibus, puella virguncula quasdam venas monstrauit, quas secuti qui foderant, ingentem aquae modum inuenerunt. Aedicula fonti apposita, hanc virginem pictura ostendit. Concipitur ergo via Collatina ad miliarium octauum palustribus locis, Signino circuniecto continendarum scaturiginum causa. Adiuuatus ex compluribus aliis acquisitionibus, venit per longitudinem passuum xiiii. milium CV. ex eo riuo subterraneo passuum vndecimmiliū DCCCLXV. supra terram per passus M.CCXL: ex eo substructione riuorum locis compluribus passuum DXL: opere arcuato passuum DCC. acquisitionum ductus riui subterranei efficiunt passus M.CCCCV. Quae ratio mouerit Augustum prouidentissimum principem producendi Alsietinam aquam, quae vocatur Augusta, non satis perspicio, nullius gratiae, imo & parum salubrem, & nusquā in vsus populi fluentem, nisi forte cum opus Naumachiae aggrederetur, ne quid salubrioribus aquis detraheret, hanc proprio opere perduxit: & quod Naumachiae coeperat superesse, hortis subiacentibus & priuatorum vsibus ad irrigandum concessit

Solet tamẽ ex ea in tranſtyberina regione, quoties pontes reficiuntur,& a citeriore ripa aquae ceſſant,ex neceſſitate in ſubſidium publicorum ſalientium dari. Concipitur ex lacu Alſietino via Claudia miliario xiiij. diuerticulo dextrorſus paſſuum VI. milium D. Ductus eius efficit longitudinẽ paſſuum vigintiduum milium ſeptuagintaduorum: opere arcuato paſſuum CCCLVIII. Idem Auguſtus in ſupplementum Martiae, quoties ſiccitates agerent,auxilio aliam aquam eiuſdem bonitatis opere ſubterraneo perduxit vſque adMartiae riuum,quae ab inuentore appellatur Auguſta. Naſcitur vltra fontem Martiae,cuius ductus donec Martiae accedat,efficit paſſus DCCC. Poſt hos C. Caeſar, qui Tiberio ſucceſſit,cum parum & publicis vſibus, & priuatis voluptatibus VII.ductus aquarum ſufficere viderentur,altero imperii ſui anno M. Aquilio Iuliano. P. Nonio Aſprenate COSS. anno vrbis cõditae DCCXC. duos ductus inchoauit, quod opus Claudius magnificentiſſime conſummauit,dedicauitque Sulla & Tutiano COSS. anno poſt vrbem conditam DCCC.ſexto Kal. Auguſt. Alteri nomen, quod ex fontibus Caerulo & Curſio perducebatur, Claudiae datum, haec bonitate proxima Martiae:Altera,quoniam duae Anienis aquae in vrbem fluere coeperant,vt facilius appellationibus dignoſcerentur, Anio nouus vocari coepit, & quod illas omnes praeceſſerat prior Anio,cognomen ei veteris eſt adiectum. Claudia concipitur via Sublacenſi ad miliarium XXXVIII. diuerticulo ſiniſtrorſus intra paſſus CCC. ex fontibus duobus ampliſſimis & ſpecioſis,Caeruloque,qui a ſimilitudine appellatus

eſt,

eſt,& Curtio. Accipit & eum fontem qui vocatur Albudinus, tãtae bonitatis, vt Martiae quoque adiutorio quoties opus eſt ita ſufficiat, vt adiectione ſui nihil ex qualitate eius mutet. Auguſtae fons, quia Martiam ſibi ſufficere apparebat, in Claudiam deriuatus eſt, manente nihilominus praeſidiario in Martiam, vt ita demum Claudiam aquam adiuuaret Auguſta, ſi eam ductus Martiae non caperet. Claudiae ductus habet longitudinem paſſuum XLVI. milium. Ex eo riuo ſubterraneo paſſuum XXXVI. miliũ CCXXX: opere ſupra terrã paſſuum X. milium LXXXI: ex eo opere arcuato in ſuperiori parte pluribus locis paſſuum trium milium & LXXVI. & prope vrbẽ a VII. miliario ſubſtructione riuorum per paſſus DCIX: opere arcuato paſſuum VI. milium CCCCXCI. Anio nouus Sublacenſi via ad miliarium LXII. in ſuo riuo excipitur ex flumine, quod cum terras cultas circum ſe habeat ſoli pinguis, & inde ripas ſolutiores, etiam ſine pluuiarum iniuria limoſum & turbulentum fluit; ideoque a faucibus ductus interpoſita eſt piſcinia limaria, vbi inter amnem & ſpecum conſiſteret & liquaretur aqua. Sic quoque quoties imbres ſuperueniunt, turbida peruenit in vrbem. Iungitur ei riuus Herculaneus, oriens eadem via ad miliarium XLIII. e regione fontium Claudiae trans flumẽ viamque, natura puriſſimus, ſed mixtus gratiam ſplendoris ſui amittit. Ductus Anienis noui efficit paſſus LVIII. milia DCC: ex eo riuo ſubterraneo paſſus XLIX. milia CCC. opere ſupra terram paſſus IX. milia CCCC: & ex eo ſubſtructionibus aut opere arcuato ſuperiori parte pluribus locis paſſus XII. milia DCCC: & propius vrbẽ a

XII. miliario ſubſtructione riuorum paſſus DCIX. opere arcuato paſſus VI. millia CCCCXCI. Hi ſunt arcus altiſſimi ſubleuati in quibuſdam locis CIX. ped. Tot aquarū tam multis neceſſariis molibus, pyramidas videlicet ocioſas cōparem, aut caetera inertia, ſed fama celebrata Graecorum opera? Nō alienum mihi viſum eſt longitudines quoque riuorum cuiuſque ductus & per ſpecies operum complecti. Nam cum maxima huius officii pars in tutela eorū ſit, ſcire praepoſitum oportet quae maiora impendia exigant. Noſtrae quidem ſolicitudini non ſuffecit ſingula oculis ſubiec iſſe, ſed formas quoque ductuum facere curauimus, ex quibus apparet vbi valles quantaeq;, vbi flumina traiicerentur, vbi mōtium lateribus ſpecus appliciti, quantoque maiorē aſſiduamque perterendi ac muniendi hi exigāt curam. Hinc illa contingit vtilitas, vt rem ſtatim velut in conſpectu habere poſſimus, & deliberare tanquā aſſiſtentes. Aquae omnes diuerſa in vrbē libra proueniunt. Inde fit, vt quaedam altioribus locis ſeruiant, & quaedam ire eniti in eminentiora non poſſint: nam & colles ſi ſint, propter frequentiā incendiorum ruderibus excreuerūt. Quinque enim ſunt ductuum altitudines, quarū duae in omnem partē vrbis attolluntur, ſed ex reliquis aliae maiore, aliae leuiore preſſura coguntur. Altiſſimus Anio eſt nouus, proxima Claudia, tertium locum tenet Iulia, quartum Tepula, dehinc Martia, quae capite etiam Claudiae libram aequat. Sed veteres humiliore directura perduxerunt, ſiue nondum ſubtili explorata arte librandi, ſeu quia ex induſtria infra terram aquas mergebant, ne facile ab hoſtibus intercipe-

rentur, cum frequentia adhuc contra Italicos bella gererentur. Iam tamen quibusdam locis, sicubi ductus vetustate dilapsus est, omisso circuitu subterraneo vallis tractus, breuitatis causa, substructionibus, arcuationibusque traiiciuntur. Sextum tenet librae locum Anio vetus, similiter suffecturus & altioribus locis vrbis, sicubi vallium submissarumque regionum conditio exigit, substructionibus arcuationibusque veteres exigentur. Sequitur huius libram Virgo, deinde Appia; quae cum ex vrbano agro perducerentur, non in tantum altitudinis erigi potuerunt. Omnibus humilior Alsietina est, quae transtyberinae regioni, & maxime subiacentibus locis seruit. Ex his via Latina, sex intra VII. miliariũ contentis piscinis excipiuntur, vbi quasi respirante riuorum cursu limum deponunt. Modus quoque earum mensuris ibidem positis initur. Vna autem Iulia, Martia quoque, quae Tepula intercepta, sicut supra demonstrauimus, riuo Iuliae accesserat, nũc a piscina eiusdẽ Iuliae modũ accipit, ac proprio canali & nomine venit, & a piscinis in eosdẽ arcus recipiũtur. Sũmus iis est Iuliae, inferior Tepulae, deinde Martiae, quae ad librã collis Viminalis coniũgitur. Intra * eũtes ad Viminalẽ vsque portã deueniũt, vbi rursus emergũt. Prius tamẽ pars Iuliae ad spẽ veterẽ excepta, castellis CCLII. montis vsibus diffunditur. Martia autẽ parte sui post hortos Pallãtianos in riuũ, qui vocatur Herculaneus, deiicit se per Coeliũ. Ductus ipsius, mõtis vsibus, nihil, vt inferior, subministrãs, initur supra portã Capenam. Anio nouus cum Claudia a piscinis in altiores arcus recipiuntur, ita vt superior sit Anio.

Finiuntur arcus eorum poſt hortos Pallantianos, inde in vſum vrbis fiſtulis deducuntur: partem tamen ſui Claudia prius in arcus, qui vocātur Neroniani, ad ſpem veterem transfert. Ii directi per Coelium montem iuxta templum Diui Claudii terminantur. Modum quem acceperunt, aut circa ipſum montem Coelium, aut in palatium Auentinumque & in tranſtyberinam regionem dimittunt. Anio vetus citra quartum miliarium intra no * viae qua a Latina in Labicanam itur, arcus traiicit, & ipſe piſcinam habet. Inde intra ſecundum miliarium partem dat in ſpecum, qui vocatur Octauianus, & peruenit in regionem viae nouae ad hortos Aſinianos, vnde per illum tractum diſtribuitur. Rectus vero ductus ſecundum ſpem veterem veniens, intra portam Exquilinam in altos riuos per vrbem deducitur. Nec Virgo, nec Appia, nec Alſietina conceptelas, id eſt piſcinas, habent. Arcus Virginis initiũ habent ſub hortis Lucullianis, finiuntur in campo Martio ſecundum frontem ſeptorũ. Riuus Appiae ſub Coelio monte & Auentino actus emergit, vt diximus, infra cliuũ Publicii Alſi, & inde eductus eſt in Naumachiam, nam eius cauſa videtur factus.

QVoniam autores cuiuſque aquae & aetates praeterea ordines & longitudines riuorum, & ordinem librae perſecutus ſum, non alienum mihi videtur etiam ſingula ſubiicere, & oſtendere quanta ſit copia, quae publicis priuatiſque non ſolum vſibus & auxiliis, verumetiam voluptatibus ſufficit, & per quot caſtella, quibuſque regionibus deducatur, quantum extra vrbem, quantum intra vrbem, & ex eo quantum lacubus, quantum mune-

ribus,quātū operibus publicis,quantū nomine Caeſaris, quantum priuatis vſibus erogetur. Sed rationis exiſtimo, priuſquam nomina quinariarum centenariarumque & caeterorum modulorum, per quos menſura conſtituta eſt,proferamus, indicare quae ſit eorum origo, quae vires,& quid quaeque appellatio ſignificet,praepoſitaque regula,ad quam ratio eorum & initium computatur,oſtendere qua ratione diſcrepantia inuenerim,&quam emendandi viam ſim ſecutus. Aquarum moduli aut ad digitorum,aut ad vnciarum menſuram inſtituti ſunt: Digiti in campania & in pleriſque Italiae locis, Vncia in pupula: ita haec obſeruantur. Eſt autem digitus,vt conuenit, ſextadecima pars pedis: vncia duodecima. Quemadmodum autem inter vnciam &digitum diuerſitas,ita & ipſius digiti ſimplex obſeruatio non eſt.nam alius vocatur quadratus,alius rotundus. Quadratus tribus quartiſdecimis ſuis rotundo maior: Rotundus tribus vndecimis ſuis quadrato minor eſt:ſcilicet quia anguli deterūtur. Poſtea modulus nec ab vncia, nec ab alterutro digitorum originem accipiens inductus, vt quidam putant,ab Agrippa,vt alii, a plumbariis, per Vitruuium architectum in vſum vrbis excluſis prioribus venit appellatus quinario nomine. Qui autem Agrippam autorem faciunt, dicunt quod quinque antiqui moduli exiles & veluti puncta, quibus olim aqua cum exigua eſſet diuidebatur, in vnam fiſtulam coacti ſunt. Qui Vitruuium & plumbarios, ab eo quod plumbea lamina plana quinque digitorum latitudinem habens, circumacta in rotundum hunc fiſtulae modulum efficiat. Sed hoc

incertum eſt, quoniam cum circumagitur, ſicut interiore parte attrahitur, ita per illã quae foras ſpectat extenditur. Maxime probabile eſt quinariam dictam a diametro quinque quadrantũ: quae ratio in ſequentibus quoque modulis vſque ad vicenariã durat, diametro per ſingulos adiectione ſingulorũ quadrãtum creſcente, vt in ſenaria quae ſex ſcilicet quadrantes in diametro habet, & ſeptenaria quae ſeptem, & deinceps ſimili incremento vſque ad vicenariam. Omnis autem modulus colligitur aut a diametro, aut perimetro, aut ex recto menſurae, ex quibus & capacitas apparet. Differentiam vnciae, digiti quadrati, & digiti rotũdi, & ipſius quinariae, vt & facilius dignoſcamus, vtendum eſt ſubſtãtiae quinariae, qui modus & certiſſimus & maxime receptus eſt. Vnciae ergo modulus habet diametri digitum vnum & trientem digiti, capit pluſquã quinariae octaua hoc eſt ſeſcuncia quinariae & ſcrupulis tribus & beſſe ſcrupuli. Digitus quadratus in rotundũ redactus, habet diametri digitum vnum, & digiti ſeſcunciã ſextulam, capit quinariae dextantẽ. Digitus rotundus habet diametri digitum vnũ, capit quinariae ſeptuncem, ſemunciam ſextulã. Caeterum moduli qui a quinaria oriuntur, duobus generibus incrementum accipiunt, & vna cum ipſa multiplicatur, id eſt, eodem lumine plures quinariae includuntur. In quibus ſecundum adiectionẽ quinariarum amplitudo luminis creſcit. Eſt autem fere nunc in vſum, cum plures quinariae impetratae fuerint, ne in viis ſaepius conuulneretur vna fiſtula, vt excipiantur in caſtellum, ex quo ſinguli ſuum modum recipiunt. Alterum genus eſt, quo-

ties non ad quinariā neceſſitatem fiſtula incrementum capit,ſed ad diametri ſui menſuram, ſecundū quod & nomen accipit,& capacitatem ampliat, vt puta quinariam. Cum adiectus eſt ei ad diametrū quadrans,ſenarium facit,nec iam in ſolidum capacitatem ampliat. Capit enim quinariam vnā, quincuncem ſicilicum,& deinceps eadem ratione quadrantibus diametro adiectis,vt ſupra dictū eſt, creſcunt,ſeptenaria, octonaria, vſque ad vicenariam. Subſequitur illa ratio quae conſtat ex numero digitorū quadratorum, qui area, id eſt lumine cuiuſque moduli continetur,a quibus & nomen fiſtulae accipiunt:nam quae habet areae, id eſt luminis, in rotundum coacti digitos quadratos xxv. vicenumquinum appellatur. Similiter tricenaria,&deinceps per incrementum digitorum vſque ad cētenumuicenum.In vicenaria fiſtula,quae in confinio vtriuſque rationis poſita eſt,vtriuſque rationi pene congruit. Nam habet ſecundum eam cōputationem, quae interiacentibus modulis ſeruanda eſt in diametro, quadrātes xx. cum diametri eiuſdem digiti quinque ſint. & ſecundū eorum modulorum rationem qui ſequuntur ad eā, habet digitorum quadratorum ex gnomoniis xx.Ratio fiſtularum quinariarum vſque ad centenum vicenum per omnes modulos ita ſe habet,vt oſtēdimus, & in omni genere inita cōſtat ſibi.Cōuenit & cum his modulis qui in cōmentariis inuictiſſimi & piiſſimi Principis poſiti & cōfirmati ſunt. Siue itaque ratio,ſiue auctoritas ſequēda eſt,vtrique commētariorum moduli praeualent:ſed aquarii cum manifeſtae rationi pluribus conſentiant, in quatuor modulis nominauerunt

duodenaria, & vicenaria, & centenaria, & centenū uicenum. Duodenariae quidem, quod nec magnus error nec vſus frequens eſt, diametro adiecerunt digiti ſemunciam, ſicilicum capacitati quinariae & beſſem. Reliquis autem tribus modulis plus deprehenditur. Vicenariam exiguiorem faciūt diametro digiti ſemiſſe, capacitate quinariis tribus & ſemuncia, quo modulo pleramque erogatur. Centenaria autem & centenum vicenum quibus aſſidue accipiunt non minuuntur, ſed augentur, nec vſu frequens eſt, diametro adiecerunt trientis beſſem & ſemunciam, capacitati quinarias x. ſemiſſem ſemunciam ſicilicum. Centeno viceno diametro adiiciunt digitos tres ſeptuncem ſemunciam, capacitati quinarias LXVI. ſextantem. Ita dum aut vicenariae, quas ſubinde erogant, detrahunt, aut centenariae & centenumuicenum adiiciunt, quibus ſemper accipiunt, intercipiuntur in centenaria quinariae XXVII. in cētumuicenū quinariae LXXXVI. vncia: quod cū ratione approbetur, re quoq; ipſa manifeſtum eſt. Nam pro vicenaria, quā Caeſar pro quinariis ſexdecē aſſignat, non plus erogāt quā tredecim, & ex centenaria quā ampliauerūt, aeq; certū eſt illos non erogare niſi ad arctiorē numerū, quem Caeſar ſecundū ſuos commentarios cū ex quaque centenaria expleuit, quinarias octoginta vnā ſe Item ex centenumuicenū quinarias XCVIII. tanquā exhauſto modulo definit diſtribuere. In ſumma moduli ſunt XXV. omnes conſentiunt, & rationi, & cōmentariis, exceptis iis quatuor, quos aquarii nominauerūt. Omnia autem quae menſura continentur, certa & immobilia congruere ſibi debent:

ita enim vniuersitatis ratio constabit, & quemadmodum, verbi gratia, sextarii ratio ad cyathos, modij vero & ad sextarios & ad cyathos respondent, ita & quinariarum multiplicatio in amplioribus modulis seruare sequentiae suae regulam debet: alioqui cum in erogatorio modulo minus inuenitur, in acceptorio plus, apparet non errorem esse, sed fraudem. Meminerimus omnem aquam quoties ex erogatorio venit, & intra breue spacium in castellum cadit, non tantum respondere modulo suo, sed etiam exuperare. Quoties vero ex humiliore, id est, ex minore pressura lõgius ducatur, segnitiam ductus modum quoque deperdere: ideo secundum hanc rationem, aut onerandam esse erogationem aut releuandam. Sed & calicis positio habet momentum; si in rectum & ad libram collocatus est, modum seruat; & ad cursum aquae si oppositus deuexusque, amplius rapit: ad latus autem praetereuntis aquae conuersus & supinus, nec ad haustum pronus, segniter exiguumque sumit. Est autem calix modulus aeneus, qui riuo vel castello induitur, huic fistulae applicatur, lõgitudo eius habere debet digitos non minus xij. lumen, id est capacitatem quanta imperata fuerit. Excogitatus videtur, quoniam rigor aeris difficilior ad flexum nõ temere potest laxari vel coarctari. Formula modulorum, qui sunt omnes xxv. subiecti, quamuis in vsu xv. tantũ frequentes sint, directa est ad rationem, de qua locuti sumus, emendatis quatuor, quos aquarij nominauerant. Secundum quã fistulae omnes opus facientes dirigi debent, aut si hae fistulae manebũt, ad quinarias quo capitur computari. Qui non sunt

in vſu moduli,in ipſis eſt adnotatum , & diametri trientem digitum dico quam quinariae ſexcuncia, & ſcrupulis tribus,&beſſe ſcrupuli.Digitus quadratus in longitudine & latitudine aequalis eſt. Digitus quadratus in rotundum redactus habet diametri digitum vnum, & digiti ſexcunciam ſextulam, capit quinariae dextantem. Digitus rotũdus habet diametri digitum vnum : capit quinariae ſeptuncẽ ſemunciam ſextulam. Fiſtula quinaria diametri digitum vnum digitos tres 3zzII I I. Capit quinariã vnam. Fiſtula ſenaria diametri digitum vnum ſemis, perimetri digitos quattuor 82v31 I II. capit quinarias ix:1373. Fiſtula ſeptenaria diametri digitũ vnũ 18: ⸗perimetri digitos ſex capit quinarias *⁎* l. In vſu non eſt fiſtula octodiametri digitos duos,perimetri digitos ſex capit, quinarias I I. quinque.Fiſtula denaria demetri digitos ſeptem 3-LIIII. capit quinarias quattuor.Fiſtula duodenaria diametri digitos ſex capit quinarias quinque,in vſu non eſt, vnde eſt alia, apud aquarios habebat diametri digitos III I 53v. Capacitatis quinarias ſex. Fiſtula quinundenum diametri digitos quattuor.z.perimetri digitos x I I zL.alia capit quinarias nouem. Fiſtula vicenaria diametri digitos octo.3 I I capit quinarias ſexdecim. apud aquarios habebat diametri digitos octo.

Capacitatis quinas. Fiſtula vicenũquinum diametri digitos decem & ſeptẽ capit, quinarias viginti

In vſu non eſt fiſtula tridenaria diametri v I perimetri digitos decem & nouem capit quinarias viginti quatuor zz 3. quinque fiſtula tricenij quinum diametri digitos ſex.. 3 I I I,

perimetri digitos capit quinarias viginti, in vſu non eſt fiſtula quadragenaria diametri digitos ſeptem perimetri digitos XXII.capit quinarias XXXII. Fiſtula quadragenũquinum diametri digitos XII.& VIII. perimetri digitos XXXIIII.capit quinarias XXXVI. octo in vſu non eſt. Fiſtula quinquagenaria diametri digitos ſeptem. quinque perimetri digitos XXXI. IIII,capit quinarias XL. IIII.Fiſtula quinquagenum quinum, diametri digitos VIII. X.perimetri digitos XXVI. capit quinarias XLIIII IX.in vſu non eſt.Fiſtula ſexagenaria diametri digitos XXIX. capit quinarias XLIX. VI.Fiſtula ſexagenũ quinũ quinaria diametri digitos IX. ZLII. perimetri XXVIII. 3. capit quinarias LII. octo in vſu non eſt Fiſtula ſeptuagenaria diametri digitos IX. ZZ3.ſex perimetri XXIX. capit quinarias LII. 3.ſex. Fiſtula ſeptuagenũm quinum diametri digitos XI. VI.perimetri digitos. XXX. capit quinarias XLI. in vſu non eſt. Fiſtula octogenaria diametri digitos decem XII. perimetri digitos XXXII. capit quinarias LXII. Fiſtula octogenum diametri digitos X. perimetri digitos XXX. in vſu non eſt. Fiſtula nonagenaria diametri digitos X. X. perimetri digitos XXXIII. capit quinarias LXXIII, IIII. Fiſtula nonagenum quinum diametri digitos X. S. perimetri digitos IIII.& capit quinarias LXXVIII. in vſu non eſt. Fiſtula centenaria diametri digitos XI. IX,perimetri digitos XXXII. capit quinarias LXXXI. apud aquarios habebat dia-

metri digitos XII. capacitatis quinarias XCII. Fiſtula centenum vicenum diametri digitos XII. perimetri digitos XXXVII. capit quinarias XXXLVIII. apud aquarios habebat diametri digitos XIII. capacitatis quinarias CLXIII. Qui modus duarum centenariarum eſt.

FINIS PRIMI LIBRI.

IVLII FRONTINI DE AQVAE DVCTIBVS VRBIS ROMAE

LIBER II.

PERSECVTVS ea quae de modulis dici fuit neceſſarium, nunc ponam quemadmodum quaeque aquarum principiũ commentariis comprehẽſum vſque ad noſtram curam habere viſa ſit, quantũ quaeque erogauerit, deinde quae ipſi ſcrupuloſa inquiſitione, praeeunte prouidentia optimi diligentiſſimique principis Neruae, inuenerimus. Fuerunt ergo in commentariis in vniuerſo quinariarum XII. milia DCCLV: in erogatione XIIII. milia XVIII. plus in diſtributione quam in accepto computabantur quinariae MCCLXIII. Huius rei admiratio, cum praecipuum officij opus in exploranda fide aquarum, atque copia credere, non mediocriter me conuertit ad ſcrutandum quẽadmodum amplius erogaretur quam in patrimonio, vt ita dicam, eſſet. Ante omnia itaque capita ductuũ

metiri aggreſſus ſum, ſed longe, id eſt circiter quinariis x. milibus ampliorem quam in commentariis modum inueni, vt per ſingulas demonſtrabo

Appiae in commẽtariis aſcriptus eſt modus quinariarum DCCC. Vniuſcuiuſque ad caput inueniri menſura non potuit, quoniam ex duobus riuis conſtat. Ad gemellas tamen, qui locus eſt intra ſpem veterem, vbi iungitur cum ramo Auguſtae, inueni altitudinem aquae pedes quinque, latitudinẽ aquae pedis vnius & dodrantis. Fiunt areae pedes octo & dodrans, centenariae XXII. & quadragenariae, quae efficiunt quinarias MDCCCCXXV. amplius quam in commentariis habent quinarias DCCCCLXXXIII. erogabat quinarias DCCIIII minus quã in cõmẽtariis aſcribitur quinariis CXXXVII. & adhuc minus quam ad gemellas menſura reſpondet quinariis MCXXI. Intercidit tamen aliquantum ex ductus vitio, qui cum ſit depreſſior non facile manationes oſtendit, quas ei ineſſe ex eo apparet, quod in plerisque vrbis partibus praebita aqua obſeruatur, idque quod ex eo manat. Sed & quaſdam fiſtulas intra vrbem inuentas deprehendimus. Extra vrbem autem propter preſſuram librae, quae fit cis terram ad caput pedibus L. nullam accipit iniuriam, ſicut inueni. Anieni veteri aſcriptus eſt modus in commentariis quinariarum MCCCCXXI. ad caput inueni quatuor milia CCCXCVIII. praeter eum modum qui in proprium ductum Tiburtinum deriuatur. Amplius quam in commentariis eſt quinariis duobus milibus DCCCLVII. Erogabatur antequam ad piſcinam perueniret, quinariae ducẽtae ſexagintaduae. Modus in piſcina quae per menſuras poſitas ini-

tur, efficit quinarias duo milia trecentas ſexaginta duas. Intercidebant ergo inter caput & piſcinam quinariae MDCCLXXIIII. erogabat poſt piſcinã quinarias MCCCXLVII. amplius quam in cõmentariis conceptionis modum ſignificari diximus quinariis LXIII. minus quam recipi in ductum poteſt. Nam poſuimus quinarias MXIIII. Summa quae inter caput & piſcinam, & poſt piſcinam intercidebat, quinariarũ II. milium DCCLXXXVIII. quod errore menſurae fieri ſuſpicarer, niſi inueniſſem vbi auerterentur mille CLXII. Martiae in commentariis aſcriptus eſt modus quinariarum duo milium centumſexagintaduarum. Ad caput menſus inueni quinarias quatuor milia ſexcentas nonaginta, amplius quam in commẽtariis eſt quinariis duobus milibus quingentis vigintiocto. Erogabantur antequam ad piſcinam perueniret, quinariae XCV. & dabantur in adiutorium Tepulae quinariae XCII. Item Anieni quinariae CLXIIII. Summa quae erogabatur ante piſcinam, quinariae CCCLI. Modus qui in piſcinam menſuris poſitis cum eo qui circa piſcinae ductum eodem canali in arcu excipitur, efficit quinarias II. milia DCCCCXLIIII. Sũma quae aut erogatur ante piſcinam, aut in arcu recipitur quinariarum III. milium CCXCV. amplius quam in conceptis cõmẽtariorum poſitum eſt quinariis MCXIII. minus quam menſurae ad caput actae efficiunt quinariis MCCCXCV. Erogabat poſt piſcinam quinarias MDCCCXL. minus quam in commentariis conceptionis ſignificari diximus quinariis CCXXVII. minus quam ex piſcina in arcus recipiuntur, ſunt quinariae MCIIII Summa vtraque quae intercidebãt aut inter caput

& piscinam, aut post piscinam quinariarum duum miliumquingentarum, quas sicut in caeteris pluribus locis intercipi deprehendimus. Non enim eas cessare manifestum est, etiam ex hoc eo quod e capite praeter eam mensuram quam nos comprehendisse capacitate ductus posuimus, effunduntur amplius ccc. quinariae. Tepulae in commentariis ascriptus est modus quinariarum quadringentarum. Huius aquae fontes nulli sunt, venis quibusdam constabat, quae interceptae sunt in Iulia. Caput ergo eius obseruãdum est a piscina Iuliae. Ex ea enim primum accipit quinarias CXC. deinde statim ex Martia quinarias XCII. Praeterea ex Aniene nouo ad hortos Epaphroditianos quinarias CLXIII. Fiũt omnes quinariae CCCCXLV. amplius quam in commentariis quinariis XLV. quae inde erogantur, nec comparent. Iuliae in cõmentariis ascriptus est modus quinariarum DCXLIX. ad caput mensura iniri non potuit, quoniam ex pluribus acquisitionibus constat, & ad sextum ab vrbe miliarium vniuersa in piscinam recipitur, vbi modus eius manifestis mensuris efficit quinarias MCCVI. amplius quam in commentariis quinariis DLIII. Praeterea accepit prope vrbem post hortos Pallantianos ex Claudia quinarias CLXII. Est omne Iuliae in acceptis quinariae MCCCLXVIII, ex eo dat in Tepulam quinarias CXC. Erogat suo nomine DCCCIII: fiunt quas erogat quinariae DCCCCXCIII. amplius quam in commentariis habet quinarias CCCXLIII. minus quam in piscina habere posuimus CXXIII. quas ipsas apud eos qui sine beneficiis Principis vsurpabant deprehendimus. Virgini in com-

mẽtariis aſcriptus eſt modus quinariarum DCCLII. minus. Menſura ad caput inueneri non potuit, quoniam ex pluribus acquiſitionibus conſtat, & leniore riuo intrat prope vrbem ad miliarium ſeptimum in agrum, qui nunc eſt ceroni commodi vbi velociorem curſum habet. Menſuram egi, quae efficit quinariarum duo milia DIIII. amplius quam in cõmentariis quinariis mille DCCLII. Omnibus approbatio noſtra expeditiſſima eſt. Erogãt enim omnes quas menſura deprehendimus ad duo milia DIIII. Alſictinae conceptionis modus nec in commentariis aſcriptus eſt, nec in re praeſẽti certus inueniri potuit, cũ ex lacu Alſietino, & deinde circa carcas ex Sabatino, quantum aquarii temperauerunt, habet nõ plus quinariis duobus milibus. Claudia abundantior aliis maxime iniuriae expoſita eſt. In commentariis habet non plus quinariis duobus milibus octingentis quinquagintaquinque, cum ad caput inuenerim quinarias IIII. milia DCVII. amplius quã in commentariis mille DCCLII. Adeo autem noſtra certior eſt menſura, vt ad ſeptimum ab vrbe miliarium, in piſcina vbi indubitatae menſurae ſunt, inueniamus quinariarum tria milia CCCXII. plus quam in commentariis CCCCLVII. quamuis & ex beneficiis ante piſcinam eroget, & plurimum ſubtrahi deprehenderimus, ideo quod minus inueniatur, quam reuera eſſe debeant quinariis mille CCXCV. & circa erogationem fraus apparet, quod neque ad cõmentariorum fidem, neque ad eas quas ad caput egimus mẽſuras, neque ad illas ſaltem piſcinas poſt tot iniurias conuenit: Solae enim quinariae mille DCCL. erogantur minus quam commentariorũ ratio dat

dat quinariis mille cv. minus autem quam mensurae ad caput factae demõstrauerunt quinariis duobus milibus DCCCLVII. minus etiam quam in piscina inuenit quinariis mille DLXII. Itaque cum syncera in vrbem proprio riuo perueniret, in vrbe miscebatur cum Aniene nouo, vt confusione facta, & conceptio earum, & erogatio esset obscurior. Quod si qui forte me acquisitionum mensuris blandiri putant admonendi sunt Curtium & Caeruleum fontes aquae Claudiae sufficere ad praestandas ductui suo quinarias quas significaui IIII. milium DCVII. vt praeterea mille DC. effundantur. Nec eo inficias quin ea quae superfluunt, non sint proprie horum fontium. Capiuntur enim ex Augusta, quae inuenta in Martiae supplementum, dum illa non indigêt, adiecimus fontibus Claudiae: quãuis ne huius quidem ductus omnem aquã recipiat. AN I O nouus in commentariis habere ponebatur quinarias III. milium CCLXIII. mensus ad caput reperi quinarias IIII. milium DCCXXXVIII. amplius quam in conceptelis commentariorum est, quinariis mille CCCCLXXV. quarum acquisitionem non auide me amplecti quo non alio modo manifestius probem quam erogatione ipsorum commentariorum, maior pars earum continetur. Negatur enim quinariarum IIII. milium CCXI. alioquin in eisdem commentariis inuenitur conceptio, non amplius quam trium miliũ CLXIII. Praeterea intercipi non tantum quingẽtas XXVII. quae inter mensuras nostras & erogationem intersunt, sed & longe ampliorem modum deprehendi; ex quo apparet etiam exuberare comprehensam a nobis mensuram. cuius rei ratio est, quod vis

aquae rapacior, vt ex largo & celeri flumine excep. velocitate ipſa ampliat modum. Non dubito aliquos annotaturos quod longe maior copia actis menſuris inuenta ſit, quam erat in commentariis Principum. Cuius rei cauſa error eſt eorum qui ab initio parum diligenter vniuſcuiuſque fecerũt aeſtimatióné, ac ne metu aeſtatis ac ſiccitatũ intantum a veritate eos receſſiſſe credam, conſtantibus quidem ipſis menſuris Iulio menſe, hanc vniuſcuiuſque copiam quae ſupraſcripta tota eſt deinceps aeſtate durante explorauerim. Quaecunque tamen eſt cauſa a qua procedit illud, vtique detegitur x. milia quinariarum intercidiſſe, dum beneficia ſua princeps ſecundum modum commentariis aſcriptum temperat. Sequens diuerſitas eſt, quod alius modus cõcipitur ad capita, alius, nec exiguo minor, in piſcinis, minimus deinde in diſtributione continetur, cuius rei cauſa eſt fraus aquariorum, quos aquas ex publicis ductibus in priuatorum vſum deriuare deprehendimus. Sed & plerique poſſeſſorum ex quorum agris aquae circunducuntur, fraude formas riuorũ perforãt: vnde fit vt ductus publici hominibus priuatis vel ad hortorũ vſum ſubſeruiãt, vel ad itinera ſuſpẽdãt. Ac de vitiis eiuſmodi nec plura, nec meliora dici poſſunt, quam a Coelio Ruffo dicta ſunt in ea concione cui titulus eſt de aquis, quae nunc nos omnia ſimili licentia vſurpata, vtinam non per offenſas probaremus. Irriguos agros, tabernas, coenacula, & corruptelas denique omnes perpetuis ſalientibus inſtructas inuenimus, non quod falſis titulis aliae pro aliis aquae erogabantur, etiãſi inter leuiora caeteris vitia. inter ea tamẽ quae emẽ-

dationem videbantur exigere, mirandum est, quod fere circa montem Coelium & Auentinum accidit, qui colles prius quam Claudia perduceretur, vtebantur Martia & Iulia: sed posteaquam Nero Imperator Claudiam opere arcuato assumpsit, exceptā vsque ad tēplum Diui Claudii perduxit, vt inde distribueretur, priores nō ampliatae, sed amissae sunt: nulla enim castella adiecit, sed iisdem vsus quorum quamuis mutata aqua, vetus appellatio mansit.

Satis iam de modo cuiusque & veluti noua quadā acquisitione aquarū, & fraudibus, & vitiis, quae circa eas erant, dictum est: superest vt erogationem, quam confectam, vt sic dicā, in massam inuenimus, imo & falsis nominibus positam, per nomina aquarū, vti quaeque se habet, & per regiones vrbis digeramus. Cuius cōprehensionē scio non ieiunam tātū, sed etiam perplexam videri posse. Ponemus tamen quambreuissime, ne quid velut formulae officij desit his, quibus sufficiet cognouisse summa: licebit tamen transire leuiora. Vt ergo distributio quinariarum xiiii. millium x. & viii. Ita & quadrigenariarū xxxvi. quia vna quandoque ex quibusdā aquis in adiutorium aliarū datur, & bis in speciem erogationis cadit, sed semel in cōputatione venit. Ex his diuidūtur extra vrbē quinariae iiij. milia LXIII. ex quibus nomine Caesaris quinariae mille DCCXXVIII. priuatis quinariae ij. milia CCCXXXVI. Reliquae intra vrbem mille DCCCCLV. distribuebantur in castella CCXLVII. quibus erogabantur sub nomine Caesaris quinariae mille DCCVII semis: priuatis quinariarum iii. milia DCCCXLVII. vsibus publicis quinariarum iiii. milia CCCCI. ex eo castris

ducentis quinariae cclxxix. operibus publicis ſeptuagintaquinque quinariae mmcccci. muneribus trigintanouem quinariae ccclxxxiii. lacubus quingentis nonaginta vno quinariae mccccxxv. Sed & haec ipſa diſpenſatio per nomina aquarũ ad regiones vrbis partienda eſt. Ex quinariis ergo quatuordecim milibus x. & viii. quam ſummam erogationibus omnium aquarum expoſuimus, dantur nomine Appiae extra vrbem quinariae tantummodo quinque, quoniam libra humilior oritur, & a metitoribus reliquae quinariae dcxcix. intra vrbem diuidebantur per regiones ſecundam, V. VIII. IX. XI. XII. XIII. XIIII. in caſtella xx. ex quibus nomine Caeſaris quinariae cli. priuatis quinariae cxciiii. publicis quinariae cccliiii. ex eo caſtris vnis quinariae iiii. operibus publicis quatuordecim quinariae cxxiii. muneri vni quinariae ii. lacubus nonagintaduobus quinariae ccxxvi. Anionis veteris erogabantur extra vrbem nomine Caeſaris quinariae clxix. priuatis quinariae ccciiii. Reliquae quinariae mile dviii. ſemis, intra vrbem diuidebantur per regiones primam, III. IIII. V. VI. VII. VIII. XII. XIIII. in caſtella xxxv. ex quibus nomine Caeſaris quinariae lx. vſibus priuatis quinariae cccxc. publicis quinariae cliiii. ex eo caſtris vnis quinariae l. operibus publicis decẽ & nouem quinariae cxcvi. muneribus nouem quinariae lxxxviii. lacubus nonaginta quatuor quinariae ccxviii. Martiae erogabantur extra vrbem nomine Caeſaris quinariae cclxix. Reliquae quinariae mcccclxxii. intra vrbem diuidebantur per regiones primam, III. IIII. V. VI. VIII. IX. XIIII. In caſtella li. ex

quibus nomine Caesaris quinariae CXVI. priuatis quinariae DXLIII. castris quatuor quinariae XLII. operibus publicis quindecim quinariae XLI. muneribus duodecim quinariae CIIII. lacubus centumquatuordecim quinariae CCLVI. Tepulae erogabãtur extra vrbem nomine Caesaris quinariae LVIII. priuatis LVI. Reliquae quinariae CCCXXI. intra vrbem diuidebantur per regionem IIII. V. VI. VII. in castella XIIII. ex quibus nomine Caesaris quinariae XXXIIII. priuatis quinariae CCXXVII. vsibus publicis quinariae L. ex eo castris duobus quinariae XII. operibus publicis tribus quinariae VII. lacubus tredecim quinariae XXXII. Iuliae fluebant extra vrbem nomine Caesaris quinariae LXXXV. priuatis quinariae CXXII. Reliquae quinariae DXLVIII. Intra vrbem diuidebãtur per regiones II.III.V.VI.VIII. X.XII. in castella decem & septem, ex quibus nomine Caesaris quinariae XVIII. vsibus publicis quinariae CCCLXXIII. ex eo castris quinariae LXIX. operibus publicis quinariae CXXI. muneribus quinariae LXVII. lacubus vigintiocto quinariae LXV. Virginis nomine exibant extra vrbem quinariae CC. Reliquae quinariae MMCCCII. intra vrbem diuidebantur per regiones VII. VIII. XIIII. in castella XXVI. ex quibus nomine Caesaris quinariae DXLIX. priuatis quinariae CCCXXXVIII. vsibus publicis MCCCCXXII. ex eo muneribus duobus quinariae XXVI. lacubus vigintiquinque quinariae LXI. operibus publicis sexdecim quinariae MCCCLXXX. in quibus per se Euripo cui ipsa nomen dedit quinariae CCCCLX. Alsietinae quinariae CCCCXCII. Haec tota extra vrbem consumitur nomine Caesaris quinariae

CCCCLIIII, priuatis quinariae CXXXVIII. Claudia & Anio nouus extra vrbem proprio quaeque riuo erogabatur, intra vrbem confundebatur, & Claudia quidem extra vrbem nomine Caesaris dabat quinarias CCXVII. priuatis quinarias CCCCXXXIX. Anio nouus nomine Caesaris DCCXXVIII. Reliquae vtriusque quinariae MMMCCCCXCVIII. intra vrbem diuidebantur per regiones vrbis XIIII. in castella XCII. ex quibus nomine Caesaris quinariae MDCCCCV. priuatis quinariae MLXVII. vsibus publicis quinariae MXII. ex eo castris nouē quinariae CXLIX. operibus publicis decemocto quinariae CCLXIX. muneribus duodecim quinariae CVII. lacubus centūuigintisex quinariae CCCCXXVII.

HAec copia aquarum ad Neruam Imperatorem vsque computata ad hunc modum describebatur, nunc prouidentia diligentissimi Principis, quicquid aut fraudibus aquariorum intercipiebatur, aut inertia peruertebat, quasi noua inuentione fontium accreuit, ac prope publicata vbertas est, tum & sedula deinde partitione distributa, vt regionibus quibus singulae seruiebant aquae, plures darentur, tanquam Coelio & Auentino, in quos sola Claudia per arcus Neronianos ducebatur. Quo fiebat, vt quoties defectio aliqua interuenisset, celeberrimi colles sitirent, quibus nunc plures aquae, & in primis Martia reddita ampliore opere a Coelio in Auentinum vsque perducitur, atque etiam omni parte vrbis lacus tam noui quam veteres plerique binos salientes diuersarum aquarum acceperunt, vt si casus alterutram impedisset, altera sufficiente non destitueretur vsus. Sentit hanc curam

imperatoris piissimi Neruae principis sui Regina & domina orbis indies, quae terrarum dea consistit, cui par est nihil, & nihil secūdum, & magis sentiet salubritas eiusdem aeternae vrbis, aucto castellorum, operum, munerum, & lacuum numero, nec minus ad priuatos commodum quod ex incremento beneficiorum eius diffunditur. Illi quoque qui timidi illicitam aquam ducebant, securi nunc ex beneficiis fruuntur. Ne pereūtes quidem aquae, ociosae sunt. nam immundiciarum facies, & impurior spiritus, & causae grauioris coeli, quibus apud veteres vrbis infamis aer fuit, sunt remotae. Nō praeterit me deberi operi nouae erogationis ordinationem, sed haec cum incremento adiunxerimus, intelligi oportet non esse eam ponendam nisi cum consummata fuerit. Quid, quod nec hoc dilıgētiae Principis, quam exactissimam ciuibus suis praestat, sufficit, parum praesidii ac voluptatis nostris contulisse sese credentis, quod tantam copiam adiiciat, nisi eam synceriorem iucundioremque faciat? Operae precium est ire per singula, per quae ille occurrendo vitiis quorumdam, vniuersis adiecit vtilitatem. Etenim quando ciuitas nostra vel cum exigui ymbres superuenerāt, non turbulentas limosasque aquas habuit? nec quia hoc vniuersis ab origine naturae est, aut quia istud incommodum sentire debeant quod capiuntur ex fontibus, in primis Martia & Claudia, ac reliquae, quarum splendor a capite integer, nihil aut minimum pluuia inquinatur, si putei extructi obiecti sunt. Aquae Anionis minus permanent limpidae: Nam sumitur ex flumine, ac saepe etiam se reno turbātur, quoniam

Anio quamuis puriſſimo defluens lacu, mobilibus tamen cedentibus ripis, aufert aliquid quo turbetur priuſquam deueniat in riuos. quod incommodum non ſolum hybernis ac vernis, ſed aeſtiuis hymbribus ſentit, quo tempore exit gratior aquarum ſynceritas. Ex iis igitur alter, id eſt Anio vetus, cũ plerumque libra ſit inferior, incommodum infra ſe tenet. Nouus autem Anio vitiabat caeteras: nam cum editiſſimus veniat, & in primis abundans, aliquando defectioni aliarũ ſuccurrit. Imperitia vero aquariorum, deducentium in alienos eum ſpecus frequentius quam explemento opus erat, etiam ſufficientes aquas inquinabat, maxime Claudiam, quae per multa milia paſſuum proprio ducta riuo, Romae demum cum Anione permixta, in hoc tempus perdebat proprietatem, adeoque obuenientibus nõ ſuccurrebat, vt pleraeque aquae accerſerentur per imprudentiam, non vti dignum erat aquis parientium Martiam, ita vt ipſam ſplendore & rigore gratiſſimam, balneis ac fulonicis, & relatu quoque foedis miniſteriis deprehenderimus ſeruientem. Omnes ergo diſcerni placuit, tum ſingulas ita ordinari, vt in primis Martia potui tota ſeruiret, & deinceps reliquae ſecundum ſuam quaeque qualitatem aptis vſibus aſſignarentur, ſic vt Anio vetus pluribus ex cauſis, quo interiore excipitur minus ſalubris, in hortorum rigationẽ, atque in ipſius vrbis ſordidiora exiret miniſteria. Nec ſatis fuit principi noſtro caeterarũ reſtituiſſe copiã, ſed etiã gratiã. Anionis quoque noui vitia excludi poſſe vidit. Omiſſo enim flumine, repeti ex lacu qui eſt ſuper

villā Neronianā Sublacēſem, vbi lympidiſſima eſt, iuſſit. Nam cum oriatur Anio ſupra Trebā auguſtā, ſeu quia per ſaxoſos montes decurrit, paucis circa ipſum oppidis obiacentibus cultis, ſeu quia lacus altitudine, in quo excipitur, velut depuratur, imminentium quoque nemorum opacitate inumbratus, frigidiſſimus ſimul ac ſplēdidiſſimus eo peruenit. Haec tam felix proprietas aquae omnibus dotibus aequatura Martiam, copia vero ſuperatura, veniet in locū deformis illius ac turbidae. Nouum Imperatorem Caeſarem Neruam Traianum Auguſtum praeſcribente titulo. * Sequitur vt indicemus quo dius ducendae ſit aquae, quaeve cura ductuū ſit habenda, quorum alterum ad cohibendos intra modum impetrati beneficii priuatos, alterum ad ipſorum ductuum pertinet tutelam. in quibus dum altius repeto leges de ſingulis, quas late quidē apud veteres obſeruatas inueni, earum aequitatem prudentiamque reticendam non cenſui. Apud antiquos omnis aqua in publicos vſus erogabatur, legeque cautum ita fuit, *ne quis priuatus aliam ducat, quā quae ex lacu humum accedit* (haec enim verba ſunt eius legis) id eſt quae ex lacu abundauit, eam nos caducam vocamus: Et haec ipſa non in aliū vſum, quam in balnearū, aut fullonicorum dabatur: eratque vectigalis ſtatuta merces, quae in publicum pēderetur: aliquid & in domos principum dabatur, concedentibus reliquis. Ad quem autem magiſtratum ius dandae vendendaeve aquae pertinuerit, in iis ipſis legibus variatur. Interdum enim ab Aedilibus, interdum a Cenſoribus permiſſum inuenio; ſed apparet quoties in Repub. erant, ab illis potiſſi-

mum petitum:cum ii non erant, Aediliũ eam poteſtatem fuiſſe.Ex quo manifeſtum eſt, quãto potior cura maioribus communiũ vtilitatum,quam priuatarum voluptatũ fuerit,cum ad vſum publicũ pertineret etiam ea aqua,quam priuati ducebant. Tutelam autem ſingularum aquarum locari ſolitã inuenio, poſitamque redemptoribus neceſſitatẽ certum numerum circa ductus extra vrbem, & certum in vrbe ſeruorum opificum habendi,& quidem ita, vt nomina quoque eorum quos habituri erant in miniſterio, per quaſque regiones in tabulas publicas deferrent,eorumque operum probandorum curam fuiſſe per Cenſores aliquãdo & Aediles,interdum etiam Cenſoribus eam prouinciam obueniſſe, vt apparet ex eo quod factum eſt C. Liciano Ceſula & M. Fabio Cenſoribus. Quantopere autem curae fuerit ne quis violare ductus, aquamve non conceſſam deriuare auderet,cum ex multis apparere poteſt,tum ex hoc,quod Circus Maximus ne diebus quidem ludorum Circenſium,niſi Aediliũ aut Cenſorum permiſſu irrigabatur: quod duraſſe etiã poſtquã res ad curatores tranſiit ſub Auguſto apud Atteium Capitonem legimus. Agri vero qui aqua publica contra legem eſſent irrigati, publicabãtur: Mancipia etiam,ſicut ea quae aduerſus legem mulcta loco feciſſe dicebantur. In iiſdem legibus adiectum eſt ita: *Ne quis aquam oletato dolo malo, Vbi publice ſalit: ſi quis oletarit, ſeſtertiorum x. milium mulcta eſto.* Oletato videtur eſſe olidam facito,cuius rei cauſa Aediles curules iubebantur per vicos ſingulos ex iis qui in vno quoque vico habitarent praediaue haberent, binos praeficere,quorum arbitratu aqua in

publicum saliret. Primus M. Agrippa post aedilitatem quam gessit, cõsularis, operum suorum & munerum veluti perpetuus curator fuit, qui iam copia permittente descripsit, quid aquarum publicis operibus, quid lacubus, quid priuatis daretur. Habuit & familiam propriam aquarũ, quae tueretur ductus, atque castella & lacus. Hanc Augustus haereditate ab eo sibi relictam publicauit. Post eum Q. Aelio Tuberone, P. Fabio Maximo iterum coss. in re, quae vsque in id tempus quasi potestate acta, certo iure eguisset, Senatusconsulta facta sunt, ac lex promulgata. Augustus quoq; edicto cõplexus est, quo iure vterentur qui ex cõmentariis Agrippae aquas haberent, tota re in sua beneficia translata. Modulos etiam, de quibus dictum est, constituit, & rei continendae exercendaeque curatorem fecit Messalam Coruinum, cui adiutores dati Postumius Sulpitius praetorius & L. Cominius Pedarius, insignia eis quasi magistratibus concessa, deque eorum officio Senatusconsultum factum, quod infra scriptum est. S. C. quod Qu. Aelius Tubero, P. Fabius Maximus coss. V. F. de iis qui curatores aquarum publicarum ex Senatusconsulto a Caesare Augusto nominati essent ordinandis, D. E. R. Q. F. P. D. E. R. I. C. placere huic ordini eos qui aquis publicis praeessent, cum eius rei causa extra vrbem essent, lictores binos, & seruos publicos ternos, architectos singulos, & scribas, & librarios, accensos praeconesque totidem habere, quot habent ii per quos frumentum plebei datur. Cum autem in vrbe eiusdem rei causa aliquid agerent, caeteris

apparitoribus iiſdem,praeterquam lictoribus,vtiq; quibus apparitoribus. Ex hoc S. C. curatoribus aquarum,vti liceret eos diebus x. proximis, quibus S. C. factum eſſet,ad aerarium deferrentur, quique ita delati eſſent,iis praetores aerarii mercedem, cibaria,quanta praefecti frumento dando,dare deferreque ſolent, annua darent & attribuerent, iiſque eas pecunias ſine fraude ſuas facere licet:vtique tabulas,chartas,caeteraque quae eius curationis cauſa opus eſſet,iis curatoribus praebenda, Q. Aelius, P. Fabius c o s s. ambo alterue,ſi iis videbitur,adhibitis praetoribus qui aerario praeſint & praebenda locent. Itemque cum viarum frumentique curatores,qui quarta parte anni publico fungebantur miniſterio,vt curatores aquarum iudiciis vacent priuatis publiciſque. Apparitores & miniſteria,quamuis perſeueret adhuc aerarium in eos erogare, tamen etiam curatorum videntur deſiiſſe inertia, & ſegnitia non agentium officium. Egreſſi autem vrbem duntaxat agendae rei cauſa, Senatus praeſto eſſe lictores iuſſerat:nobis circumeuntibus riuos, fides noſtra & auctoritas a Principe data pro lictoribus erit. Cum rem produxerimus ad initium curatorum,non eſt alienum ſubiungere,qui poſtMeſſalam huic officio ad nos vſque praefuerint. Meſſalae ſucceſſit Silio & Plautio c o s s. Atteius Capito: Capitoni,L. Martio, C.Antiſtio vetere c o s s. Satrius Rufus:Satrio, Sergio Cornelio Cethego,L. Viſellio Varrone Coſſ. M. Cocceius Nerua, Diui Neruae auus,ſcientia iuris illuſtris. Huic ſucceſſit F. Perſico L. Vitellio c o s s. C. Octauius Laenas: Laenati, Iuliano & Nonio Aſprenate c o s s. Aqui-

la. Huic successit M. Porcius Cato: post quẽ Sexto Nonio Celere & Iunio Quinctiliano c o s s. Didius Gallus: Gallo, Qu. Veranio, Pompeio Longino c o s s. Cn. Domitius Afer: Afro, Nerone Claudio Caesare quartum, & Cosso Cossi filio c o s s. L. Piso: Pisoni, Virginio Rufo & Memmio Regulo c o s s. Petronius Turpilianus: Turpiliano, Crasso Frugi & Lecanio Basso c o s s. P. Marius: Mario, L. Telesmo & Suetonio Paulino c o s s. Fõteius Agrippa: Agrippae, Silio & Galerio Trachalo c o s s. Alipius Crispus: Crispo, Vespasiano tertium & Cocceio Nerua c o s s. Pompeius Siluinus: Siluino, Valerio, & Messalino c o s s. T. Anius Flauianus: Flauiano, Vespasiano quintũ & Tito tertium c o s s. Acilius Auiola: Post quem Imperatore Nerua tertium & Virginio Rufo tertium c o s s. ad nos cura translata est. Nũc quid obseruare curator aquarum debeat, & leges Senatusque consulta ad instruendum eum pertinẽtia subiungam. Circa ius ducendae aquae in priuatis haec obseruanda sunt, ne quis sine literis Caesaris, id est ne quis aquam publicam non impetratam, & ne quis amplius quam impetratum fuerit, ducat. Ita enim efficiemus, vt modus, quem acquiri diximus, possit ad nouos salientes, & ad noua Principis beneficia pertinere. In vtroque autem magna cura multiplici opponenda fraudi est. Solicite subinde ductus extra vrbem sunt circumeundi ad recognoscẽda beneficia. Idem in castellis salientibus publicis faciendum, vt sine intermissione diebus noctibusque aqua fluat, quod Senatus quoque consulto curator facere iubetur, cuius haec quoque verba sunt: Aelius Tubero, & P. Fabius Maximus q. v. f.

coss. de numero publicorum salientium qui in vrbe essent, intraque aedificia vrbi coniuncta, quos M. Agrippa fecisse Q. F. P. de ea re ita censuerunt, neque augeri placere, nec minui numerum publicorum salientium, quos nunc esse retulerunt ii quibus negocium a Senatu est imperatum, vt inspicerent aquas publicas, inirentque numerum sallentiũ publicorum. Itemque placere curatores aquarum, quos Senatuscon. Caesar Augustus ex Senatus autoritate nominauit, dare operam vt salientes publici quamassiduissime interdiu & noctu aquã in vsum populi funderet. In hoc S. C. crediderim annotandũ, quod Senatus tã augeri quã minui saliẽtium publicorum numerum vetuerit, id factum existimo, quia modus aquarũ, quae iis temporibus in vrbem veniebant, antequam Claudia & Anio nouus perduceretur, maiorem erogationem capere non videbatur. Qui aquam in vsus priuatos deducere volet, impetrare eam debebit, & a Principe epistolam ad curatorem afferre. Curator deinde beneficio Caesaris praestare maturitatem, & procuratorem eiusdem officii libertum Caesaris protinus scribere. Procuratorem autem primus Ti. Claudius videtur admouisse, postquam Anionem nouũ & Claudias induxit. quid contineat epistola Tulia, fieri quoque notum debet. Nequando negligentiam, aut fraudem suam ignorãtiae colore defendat Procurator, calicem eius moduli, qui fuerit impetratus, adhibitis libratoribus signari cogitet, & diligenter intendat mensurarum quas supra diximus modum, & earum notitiam habeat, ne sit in arbitrio libratorum interdum maioris luminis, interdum minoris pro

gratia perſonarum calicem probare: ſed neque ſtatim adhuc liberũ ſubiiciendi qualemcunq; plumbeam fiſtulam permittat arbitrium. verum eiuſdẽ luminis, quo calix ſignatus eſt, eundem per pedes quinquaginta prope det, ſicut Senatuſcõſulto, quod ſubiiciendum eſt, cauetur. Quod Q. Aelius Tubero, P. Fabius maximus COS. V. F. quoſdam priuatos ex riuis publicis aquam ducere, Q. D. E. R. F. P. D. E. R. V. I. C. ne cui priuato aquam ducere ex riuis publicis liceret: vtique omnes ii quibus aquae ducendae ius eſſet datum, ex caſtellis ducerent, animaduerterentque curatores aquarum, quibus locis intra extraque vrbem apte caſtella priuati facere poſſent, ex quibus aquam ducerent, quam ex caſtello communem accepiſſent a curatoribus aquarum. ne cui eorum, quibus aqua daretur publica, ius eſſet intra quinquaginta pedes eius caſtelli, ex quo aquã ducerent, laxiorem fiſtulam ſubiicere quã quinariã.

In hoc Senatuſconſul. dignũ admiratione eſt, quod aquam non niſi ex caſtello duci permittit, ne aut riui, aut fiſtulae publicae frequenter lacerarentur. Ius impetratae aquae neque haeredem, neque emptorem, neque vllum nouum dominum praediorum ſequitur: Balneis, quae publicae lauarent, priuilegium antiquitus concedebatur, vt ſemel data aqua perpetuo maneret, ſicut ex veteribus Senatuſconſultis cognoſcimus, ex quibus vnum ſubieci: nunc omnis aquae cum poſſeſſore inſtauratur beneficium. Quod Q. Aelius Tubero, P. Fabius Maximus COSS. V. F. conſtitui oportere, quo iure extra intraque vrbem ducerent aquas ii quibus attributae eſſent.

Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. vti iis quoque manere t attributio aquarũ, exceptis quae in vſum balneorũ eſſent datae, aut Auguſti nomine, quoad iidem domini poſſiderent id ſolum in quo accepiſſent aquã. Çum vacare aliquae coeperint, adnunciatur in cõmentarioſque redigitur, qui reſpiciuntur vt petitoribus ex vacuis dari poſſint. Has aquas ſtatim interdicere ſolebant, vt medio tempore venderent aut poſſeſſoribus praediorum, aut aliis. Humanius etiam viſum eſt Principi noſtro, ne praedia ſubito deſtituerentur, triginta dierum ſpacium indulgeri, intra quod ii ad quos res pertinet, irrigarent. De aqua in praedia ſociorum data nihil conſtitutum inuenio: perinde tamẽ obſeruatur, ac iure cautum, vt dum quis ex iis qui communiter impetrauerunt, ſupereſſet, totus modus praediis aſſignatus flueret, & tunc demum renouaretur beneficium, cum deſiiſſet quiſque ex iis, quibus erat datum poſſidere. Impetrata aqua alio quam in ea praedia, in quae data erat, aut ex alio caſtello quam quo ex epiſtola Principis contrahebat, duci palam S. Conſul. non oportet, ſed & mandatis prohibetur. Impetrantur autem & hae aquae quae caducae vocantur, id eſt quae aut ex caſtellis effluunt, aut ex manationibus fiſtularum, quod beneficium a Principibus parciſſime tribui ſolitum, ſed fraudibus aquariorum obnoxium eſt: quibus prohibẽdis quanta cura debeatur, ex capite mandatorum manifeſtum erit, quod ſubieci: Caducam neminem volo ducere, niſi qui meo beneficio, aut priorum Principum habent: nã neceſſe eſt ex caſtellis aliquam partem aquae effluere, cum hoc pertineat non ſolum ad vrbis noſtrae

ſtrae

strae salubritatem, sed etiam ad vtilitatem cloacarum abluendarum. Explicitis quae ad ordinationem aquarum priuati vsus pertinebant, non ab re est quaedam ex iis quibus circumscribi saluberrimas constitutiones in ipso rei actu deprehendimus, exempli causa attingere. Ampliores quosdam calices quam impetrati erant positos in plerisque castellis inueni, & ex iis aliquos ne signatos quidem. Quoties autem signatus calix excedit legitimam mensuram, ambitio procuratoris qui eum signauit detegitur: cum vero ne signatus quidem est, manifesta culpa omnium, maxime accipientis deprehenditur, deinde villici. In quibusdam cum calices legitimae mensurae signati essent, statim amplioris moduli fistulae subiectae fuerunt: vnde acciderat vt aqua non per legitimum spatium coercita, sed per leues angustias expressa, facile laxiorem in proximo fistulam impleret. Ideoque illud adhuc, quoties signatur calix, diligentiae adiiciendum est, vt fistulae quoque proximae per spacium, quod S. C. comprehensum diximus, signentur. Ita demum enim villicus cum scierit non aliter quam signatas collocari debere, omni carebit excusatione.

Circa collocandos quoque calices obseruari oportet, vt ad lineam ordinentur, nec alterius inferior calix, alterius superior ponatur. Inferior plus trahit, superior minus ducit, quia cursus aquae ab inferiore rapitur. In quorumdam fistulis ne calices quidem positi fuerunt: hae fistulae solutae vocantur, & vt aquario libuit, laxãtur vel coartantur. Adhuc illa aquariorũ intolerabilis fraus est,

praeſidium aquarum abundãtius. Tam amplum numerũ vtriuſq; familiae, ſolitũ ambitione aut negligentia praepoſitorum in priuata opera diduci, reuocare ad aliquam diſciplinã & publica miniſteria ita inſtituimus, vt pridie quid eſſet actura dictaremus, & quid quaque die egiſſet actis comprehenderetur. Cõmoda publicae familiae ex Aerario dãtur, quod impendium exoneratur vectigalium reditu ad ius aquarũ pertinentiũ. Ea cõſtant ex hortis aedificiiſue, quae ſunt circa ductus, aut caſtella, aut munera, aut lacus; quẽ reditũ prope ſeſtertiũ CCL. miliũ, ſaliẽtẽ ac vagũ, proximis vero tẽporibus in Domitiani loculos verſum, iuſtitia Diui Neruae populo reſtituit, noſtra ſedulitas ad certam regulam redegit, vt conſtarent, quae eſſent ad hoc vectigal pertinẽtia loca. Caeſaris familia ex fiſco accipit commoda, vnde & omne plumbum, & omnes impenſae ad ductus, & caſtella, & lacus pertinentes erogãtur. Quoniã quae videbantur ad familiã pertinere, expoſuimus, ad tutelam ductuum, ſicut promiſeramus, diuertimus, rẽ enixiore cura dignam, cum magnitudinis Romani imperii id praecipuum ſit indicium. Multa atque ampla opera ſubinde naſcũtur, quibus ante ſuccurri debet quam magno auxilio egere incipiant, pleraque tamen prudenti temperamento ſuſtinenda ſunt, quia non ſemper opus aut facere, aut ampliare quaerentibus credendum eſt. Ideoque non ſolum ſcientia peritorum, ſed & proprio vſu curator inſtructus eſſe debet, nec ſuae tantum ſtationis architectis vti, ſed plurium aduocare non minus fidem quam ſubtilitatem, vt aeſtimet quae repraeſentãda, quae differenda ſint, & rurſus quae per redemptores

effici debeant, & quae per domeſticos artifices. Naſcuntur opera fere ex his cauſis. nam aut vetuſtate corrumpuntur, aut impotentia poſſeſſorum, aut vi tempeſtatum, aut culpa male facti operis, quod ſaepius accidit in recentibus. Fere aut vetuſtate, aut vi tempeſtatum partes ductuum laborant, quae arcuationibus ſuſtinentur, aut montium lateribus applicatae ſunt, & ex arcuationibus eae quae per flumen traiiciuntur. Ideo haec opera ſolicita feſtinatione explicanda ſunt. Minus iniuriae ſubiacent ſubterranea, nec gelicidiis, nec caloribus expoſita. Vitia autem eiuſmodi, aut talia ſunt, vt non interpellato curſu ſubueniatur eis, aut emendari niſi auerſa non poſſint, ſicut ea quae in ipſo alueo fieri neceſſe eſt. Haec duplici ex cauſa naſcuntur, aut limo concreſcente, qui interdum in cruſtam dureſcit, iterque aquae coarctat, aut tectorio quod corrũpitur, vnde fiunt manationes, quibus neceſſe eſt latera riuorum & ſubſtructiones vitiari. Pilae quoque ipſae topho extructae ſub tam magno onere labuntur. Refici quae circa alueos ſunt riuorum, aeſtate non debent, ne aquae intermittatur vſus, tempore quo praecipue deſideratur, ſed vere, vel autumno, & maxima cum feſtinatione, ita vt ante praeparatis omnibus quam pauciſſimis diebus riui ceſſent. Neminem fugit per ſingulos ductus hoc eſſe faciendum, ne ſi plures pariter auertantur, deſit aqua ciuitati. Ea quae non interpellato aquae curſu effici debent, maxime ſtructura conſtant, quam ſuis temporibus & fidelem fieri oportet. Idoneum ſtructurae tempus a Kal. Aprilibus in Kal. Nouemb. ita vt optimum ſit in-

termittere eam partem aeſtatis, quae nimiis caloribus incandeſcit: quia temperamento coeli opus eſt, vt ex humore commode ſtructura combibat & in vnitate corroboretur. Non minus autem ſol acrior quam gelatio praecipit materiã, neque vllum opus diligentiorem poſcit curam quam quod aquae obſtaturum eſt. Fides itaque eius per ſingula ſecundum legem notam omnibus, ſed paucis obſeruatam exigenda eſt. Illud nulli dubium eſſe crediderim, proximo ductus, id eſt, qui a ſexto miliario lapide quadrato conſiſtunt, maxime cuſtodiendos, quoniam & ampliſſimi operis ſunt, & plures aquas ſinguli ſuſtinent; quos ſi neceſſe fuerit interrumpere, maior pars aquarum vrbem Romam deſtituet. Remedia tamen ſunt, vt his difficultatibus inchoatus alueus excitetur ad librãm deficientis. Alueus vero plumbatis canalibus per ſpacium interrupti ductus rurſus contineatur. Porro quoniam fere omnes per priuatorum agros directi erant, & difficilis videbatur futurae impenſae praeparatio vt alicuius conſtitutione ſuccurreretur, ſimul ne acceſſu ad reficiendos riuos redemptores a poſſeſſoribus prohiberentur, Senatuſconſultum factum eſt, quod ſubieci. Quod Q. Aelius Tubero, P. Fabius Maximus COSS. V. F. de riuis, ſpecubus, fornicibuſque Iuliae, Martiae, Appiae, Tepulae, Anienis reficiendis, Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. Vt cum ii riui, fornices, quos Auguſtus Caeſar ſe refecturum impenſa ſua pollicitus Senatui eſt, reficerentur, ex agris priuatorum terram, limum, lapidem, teſtam, arenam, ligna, caeteraque quibus ad eam rem opus eſſet, vnde quaeque earum proxime ſine iniu-

tia priuatorum tolli,ſumi,portari poſſint, viri boni arbitratu aeſtimata darentur,tollerentur, ſumerentur, exportarentur;& ad eas res omnes exportãdas, earumq; rerum reficiendarum cauſa, quoties opus eſſet, per agros priuatorũ, ſine iniuria eorũ,itinera, actus paterent,darentur. Plerunq; autem vitia oriũtur ex impotentia poſſeſſorum, qui pluribus modis riuos violant. Primũ enim ſpatia, quae circa ductus aquarum ex S.Conſulto vacare debẽt,aut aedificiis, aut arboribus occupant. Arbores magis nocẽt, quarum radicibus & concamerationes & latera ſoluuntur: deinde vicinales vias, agreſteſque per ipſas formas dirigunt: nouiſſime aditus ad tutelam praecludunt: quae omnia Senatuſconſulto, quod ſubieci, prouiſa ſunt. Quod Q. Aelius Tubero, P. Fabius Maximus V. F. aquarum, quae in vrbem venirent itinera occupari monumentis & aedificiis, & arboribus conſeri. Q. F. P. D. E. R. I. C. Cum ad reficiendos riuos,ſpecuſque,per quae & opera publica corrumpuntur,placere circa fontes,& fornices, & muros vtraque ex parte vacuos centenos quinos denos pedes patere, & circa riuos, qui ſub terra eſſent, & ſpecus intra vrbem, & extra vrbem continentia aedificia,vtra que ex parte quinos pedes vacuos relinqui, ita vt neque monumentum in iis locis, neque aedificium poſt hoc tempus ponere,neque conſerere arbores liceret: ſi quae nunc eſſent arbores intra id ſpatium, exirparentur, praeterquam ſiquae villae continentes & incluſae aedificiis eſſent. Si quis aduerſus ea cõmiſerit,in ſingulas res in dena milia dãnas eſſet. Ex quibus pars dimidia praemium accuſatori daretur,cui us opera maxime cõuictus eſſet; qui

aduersus hoc S. C. cõmisisset: pars altera dimidia in aerarium redigeretur, deque ea re iudicarent cognoscerentque curatores aquarum. Posset hoc Senatusconsultum aequissimum videri, etiam si ex rei tantũ publicae vtilitate ea spatia iudicarentur, multo magis, cum maiores nostri admirabili aequitate, ne ea quidem eripuerunt priuatis, quae ad modum publicum pertinebant. Sed cum aquas perducerent, si difficilior possessor in parte vendenda fuerat, pro toto agro pecuniam intulerunt, ac post determinata necessaria loca rursus eum agrum vendiderunt, vt in suis finibus proprium ius tam respublica quam priuata haberet. Plerique tamen non contenti occupasse fines, ipsis ductibus manus attulerũt per semitas solutas passim, & rursus ius aquarum impetratũ habent, aquarii quãtulacunque beneficii occasione ad expugnãdos nunc abutuntur. Quid porro fieret, si non vniuersa ista diligentissima lege prohiberentur, poenaque non mediocris contumacibus intentaretur? Quae subscripsi haec sunt verba legis: T. Quintius Crispinus coss. populum iure rogauit, populusq; iure sciuit in foro pro rostris aedis diui Iulii Po. Ro. & Iulias tribui Sergia principium fuit pro tribus sex. L. F. Varro. Quicunque post hanc legem rogatam riuos, specus, fornices, fistulas, castella, tubulos, lacus aquarum publicarum, quae ad vrbẽ ducuntur, earumue quam sciens dolo malo forauerit, ruperit, forare, rumpereue curauerit, peioremue fecerit, quo minus ea aqua earumue qua in vrbẽ Romam ire, cadere, flui, peruenire, duci possint, quoue minus in vrbe Roma, & in his aedificiis quae vrbi continentia sunt, erunt, in hisque hortis, praediis,

locis,quorum hortorum,praediorum,locorum dominis, possessoribus, V.F.aqua data vel attributa est,vel erit,vt saliat, distribuatur, diuidatur, in castella,lacus immittatur,is P.R.c. milia dare damnas esto:& qui clam quid eorum ita fecerit,id omne sarcire,reficere,restituere,aedificare, ponere & celare, demoliri dãnas esto,sine dolo malo. Atque ita omnino,vt quicunque curator aquarum est,erit , si curator aquarum est vel erit,tum is Praetor , qui inter ciues & peregrinos ius dicit , mulctam pignoribus cogito, coercito , eique curatori, aut si curator non erit,tum ei Praetori eo nomine cogere & coercere, mulctae dicendae,siue pignoris capiendi ius potestasque esto. Si quid eorum seruus fecerit, dominus eius centũ milia populo det. Si quis circa riuos,specus, fornices,fistulas,tubulos,castella , lacus aquarũ publicarum,quę ad vrbem Romam ducuntur & ducẽtur,terminatus steterit,*neque quis eo loco post hanc legem rogatam quid opponit,molit, obsepit, figit,statuit,ponit,collocat,arat,serit, neue in eũ locum quid immittit , praeterquam eorum faciendorum reponendorum causa praeterquam quidem hac lege licebit,oportebit. Qui aduersus ea quid fecerit,& aduersus ea repserit,ex iussu causaque omniũ rerum omnibus esto damnas, vtique atque vti esset esseque oporteret,si is aduersus hãc legẽ riuũ , specũ rupisset, forassetue , quiq; specũ forasset rupissetue, quo minus in eo loco poscere herbam,foenũ secare, sentes , vepres , caprificos,curatores aquarum qui nunc sunt , quique erunt , circa fontes,& fontium & murorum curam , riuos , & specus , terminatus, arbores , vites , vepres, sentes , ripae , maceria , sa-

licta, harundineta excidantur, tollantur, effodiantur, excorticentur, vtique recte factum esse volet, eoque nomine iis pignoris captio mulcta edici or vtique esto: Idque iis sine fraude sua facere liceat ius potestasque esto quo minus vites arboresque villis, aedificiis, maceriisue inclusae sint. Maceriae, quas curatores aquarū causa cognita ne demolirentur dominis permiserunt, quibus inscripta insculptaque essent ipsorum qui permisissent curatorū nomina, maneant, hac lege nihil abrogato, quo minus ex his fontibus, riuis, specubus, fornicibus aquā haurire, sumere iis quibuscunque curatores aquarum permiserunt, praeterquā rota, calice, machina liceat: dum neque puteus, neque foramen nouum fiat. Eius hac lege nihilum rogatio. Vtilissimae legis contemptores non negauerim dignos poena quae intenditur. Sed negligentia longi temporis deceptos leniter reuocari oportuit. Itaque sedulo laborauimus, vt quantum in nobis fuit, etiam ignorarentur qui errauerant. His vero qui admoniti ad indulgentiam Imperatoris decurrerunt, possumus videri causa impetrati beneficij fuisse. In reliquo vero opto ne executio legis necessaria sit, cum officij fidem etiam per offensas tueri praestet.

SECVNDI. ET. VLT. LIB. FINIS.

NOTAE . QVAEDAM . IO. OPSOPOEI. IN. IVL. FRONTINI *comment. de aquaeductibus*

P. 25, v. 3. Vetus editio praefert hunc titulum, DE AQVIS QVAE IN VRBEM INFLVVNT LIBER. nec enim in duos libros, vt Florentina, et eam secuta Basileensis, hunc commentarium distribuit

v. 12. Eadem habet *commissae rei instiget.* & statim, *reip. & imperij*

v. 20. Eadem, *omnis actus certitudinis fundamentum*

P. 26, v. 28. Seneca epist. XLI. *Magnorum fluminũ capita veneramur, subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet: coluntur aquarum calẽtium fontes, & stagna quaedam vel opacitas vel immensa altitudo sacrauit*

P. 27. v. 2. Vetus editio, *P. Decio Mure.* & ita Fasti: qui tamen non XX (vt est in Frontini editionibus) sed XXX. anno post initium belli Samnitici, M. Valerium Maximum, P. Decium Murem cõsules ponunt. Eutropius lib. II. hist. Rom. scribit, Tito Veturio & Sp. Posthumio coss. aquã Claudiam ab Appio Claudio censore inductam esse; qui bello Samnitico bis consules fuisse reperiuntur, primum anno belli X. iterum XXIII. Sed in nostro auctore tutius est annorum numerum denario apposito explere, quam consulum nomina mutare.

v. 4. Vetus editio, *cui postea aegro fuit cognomen*

v. 7. *Collegam habuit C. Fabium.* ita tres editiones. at Liuius & tabulae Capitolinae Appio C. Plautium collegam adscribunt. Liuius lib. IX. *Censura clara eo anno Appii Claudii & C. Plautii fuit: memoriae tamen felicioris ad posteros nomen Appii, quod viam muniuit,*

& aquam in Vrbem duxit: eaque Vnus perfecit, quia ob infamem atque inuidiosam senatus lectionem, verecundia victus collega magistratu se abdicauerat. Appius iam inde antiquitus insitam pertinaciam familiae gerendo, solus censuram obtinuit

v.8. Vetus editio nomen *aquae* omittit: & mox legit: *Sed is se intra* &c. *abdicauit a censura: nomen* &c.

v. 13. Eadem non agnoscit vocem *huius*

v.21. Hic infra aliquoties *Anionē* & *Anionis*, vbi vetus more aliorum auctorum *Anienem* & *Anienis* per *e* flectit

v.24. Vetus habet, *ad miliarium Vnum*

v.29. In veteri editione legitur, *Vico publico Publicii alueo ad portam*

P.28,4. In vetere est, *spurio Clauisio, L. Papyrio coss.* male. recte in Florētina Iocundi, *Sp. Caruilio, L. Papirio coss.* vt ex Liuio & Fastis liquet. Quod mox sequitur *Item*, videtur ad praecedens *coss.* pertinere, & vel *iterū* scribendum esse, vel II. in secundum enim illorum consulatum tempus notatum cadit

v.7. Vetus editio, habet *praetor edidit.* forte *edixit*, vt in suo lib. ex coniectura notauerat Pithoeus

v.16. Variat passuum numerus in vet. edit. sic, *riuus est subterraneus passuum XLVII. miliū DCCLXXVIIII.* & postea v. 32. *sestertium mille & octingenties*

P.29,9. Vetus editio legit *post annum x.* sed cum fastis non congruit

v.11. In eadem legitur, *vicisse gratiam Q. Martii Regis.* Quam lectionem stabilit, & rem ipsam refert Plinius nat. hist. lib. xxxvi. cap. xv. *Sed dicantur vera aestimatione inuicta miracula, quae Q. Marcius Rex fecit. Is iussus a Senatu aquarum Appiae, Anienis, Tepulae du-*

ctus reficere, nouam a nomine suo appellatam cuniculis per montes actis intra praeturae suae tempus adduxit. Idem lib. XXXI. cap. III. *Clarissima aquarum omnium in toto orbe, frigoris salubritatisque palma praeconio Vrbis, Marcia est, inter reliqua deum munere Vrbi tributa. Vocabatur haec quondam Aufeia, fons autem ipse Piconia. Oritur in Vltimis montibus Pelignorum. transit Marsos & Fucinum lacum, Romam non dubie petens. Mox specu mersa, in Tiburtina se aperit* IX. *M. p. fornicibus structis perducta. Primus eã in Vrbem ducere auspicatus est Ancus Marcius, Vnus e regibus. Postea Q. Marcius Rex in praetura. Rursusque restituit M. Agrippa*

v. 15. Forte, *Via Sublacensi*, vt pag. 32, 29. & 33, 7. vetus habet *Vi. Sublacensi*

v. 16. Vetus editio, *ad miliariũ* XXXIIII. & statim, *finita supra terrã substr.* Itẽ; *Propius Vrbẽ ad* VII. *miliariũ*

v. 31. *Hypsaeo*, non *Hipsapone*. leg. vt est in Fastis Siculis, apud Orosium, & Valerium Max. lib. IX. cap. V

P. 30. v. 7. Vetus editio, *imp. Caes. Aug. Messalla, L. Volcastro conss.* vacat *Messalla*: reliqua ita scribẽda erũt, *Imp. Caes. Aug. L. Volcatio coss.* Dione & Cassiodoro suffragantibus. v. 10. Vet. edit. *milium passuum* II. *alterius proprias* etc. Mox, *longitudinem passuum* VII. *milium* CCCCXXVIII. *reliquo opere* etc.

v. 19. Vetus editio *Traba* scriptũ habet, et paulo post *Tabra*. v. 30. *cui causae insolitam abundantian debeant*, legitur in vet. ed.

P. 31, 3. Abundat praepositio *cum*, nec habetur in vet. editione. v. 4. In libro viri doctiss. P. Pithoei annotatũ; *iam tertium Censor.* v. 5. Sentij collegã P. Lucretiũ vocari scribit Cassiodorus, Dio Q. Lucretium. v. 7. Vetus edit. *perduxit; quo primum in Vrbem*

respenderet, v. *idus Iunii.Inuenitur.*etc. Mox, *virginem pictã ostendit.* v.14.Plin.lib.xxxi.cap.iii. *M.Agrippa Virginẽ adduxit ab octaui lapidis diuerticulo* ii.*M.passuũ Praenestina via.* Vide eũdẽ lib.xxxvi.cap.xv.V.16. Alij legũt, *Adiũctis ex cõpluribus aliis locis acquisitionibus.* V.vlt.duae istae dictiones ad *irrigandũ,*desunt in vet.edit. ¶ P.32, 14.Plin.li. xxxvi.c.xv. *Vicit antecedentes aquarũ ductus nouissimum impẽdium operis inchoati a C.Caesare, & peracti a Claudio. Quippe a lapide quadragesimo ad eam excelsitatem, vt in omnes vrbis mõtes leuarentur, influxere Curtius atque Caeruleus fontes. Erogatũ in id opus sestertiũ ter millies.* Suetonius in Claudio cap.xx. v.21.Vetus editio,*Suilio,& Titiano cos.* quae lectio verior videtur ea quã Iocundus reposuit, *Sulla & Tutiano coss.* nã Tacito teste C. Antistius et M.Suillius hoc anno consules fuerunt

v.27. Vetus editio, *& quod alias omnes praec. priori Anieni cogn. veteris adiectum.* P.33. In vetere edit. legitur, a vi. *miliario.* ¶ Iterũ v.18. *concipitur ex flumine,* vt supra, *Claudia concipitur ex fontibus.* v.22. Eadem habet *liqueretur,* id est limũ deponeret, vt *Frontinus infra* loquitur. v.24. Plinius lib. xxxi.cap. iii. v.32. *a vii. miliario* habet prima editio

P.34,v.7.Vetus editio legit, *longitudines quoque riuorũ aquae ductus & profectus operũ cõplecti.* Et v.19. *delibrare,* vt simplex *librare* infra

v.22. Abest a vet.editione verbũ *eniti.* Iocundi editio in erratis *eniti* reponit pro *ire.* quae mox v.30. monet legendum, *nondum ad subtile explorata*

P.35,5. Vetus editio *traiciatur.* rectius *traicitur* v.9. Mendũ est in *veteres exigentur,* in P. Pithoei codice illud asterisco notatur, hoc in *erigeretur* vertitur

v.21.Coniunctio *&* post *venit*,vel delenda est, vel in eius locum ex vet.edit.substituendum,*haec res*

v.25.Vetus legit,*Prior tamen pars Iul.ad speciē veterē*, & paulo post *ad speciem veterem transfert*. Spes tamē vetus ab antiquariis in V. vrbis regione Esquilina dicta locatur. Mox in Pithoei lib.notatum est *Coelii* pro *celii* fortassis scriptum

v.28. Vetus editio hic & postea aliquoties habet *hortos Plancianos*, vt est apud Sex. Rufum & P. Victorem de regionibus vrbis.

v.30. Eadem *oritur* legit pro *initur*

P.36,20.Non aliena videtur lectio veteris editionis,*secundum fontem Scipionum*.hunc enim in eadem, qua campum Martium,regione fuisse constat

v.22. Vetus editio hanc refert scripturam, *infra clivum publicum alsietinae,& inde ductus Naumachiam*. Florentina vero, *infra clivum Publicii alsi & inde est inductus naumachiam*. vtraque cōparata,verisimilior haec videtur,*infra clivum publicum*(vel *Publicii*).*Alsietinae ductus est in Naumachiam*

P.37,12.Vetus editio habet,*in pupulatita haec ob.*

P. 38,14. Loco *substantiae*, Florentina editio legit *sub specie*,vetus *specie*

v.26, & 28. Pro *limine* & *luminis* in veteri scribitur *limine* & *liminis*,semel tantum *lumen*

P.41,9.Iocūdus lacunā veteris editionis ita suppleuit,*quoties ex erogatorio venit*: sed melior fortasse est cōiectura Pithoei lib. adscripta,*quoties ex altiore loco venit*.mox enim sequitur,*quoties vero ex humiliori* &c.

P. 42,15 Vetus legit,*fistula octonaria diametri* etc. *& deinde digitos vii & viii*

P.44,19. Forte leg. *aquarum principum commentariis*

comprehensarum. Infra pag. 50, 3, *maior copia quam erat in principum commentariis*

P.48, 5, *nunc est ceroni cõmodi.* placet coniectura Pithoei libro ad scripta *Ceionii Commodi.* L. Ceionius Commodus Verus cõsulatum gessit anno ab vrbe condita DCCCXXIX. vetus editio addit, *qui nunc Beron cognominatur*

p.49, 23. Vetus editio sic legit, *quonam modo manifestius pr. qu. er. ipſ. commentariorum: maior pars earum continebatur quinariarũ* IIII. *milibus* CCXI. *In eisdẽ* &c

p.50, 10. In vetere edit. reperitur, *tota deinceps aestate durantem exploraui*

v.23. Membrum hoc, *vel ad itinera suspendant*, non legitur in vetere edit.

p.51, 1. Pro *mirandum*, forte *numerandum* scripserat Frontinus

v.3. In vetere est *produceretur*, & statim *produxit*. Sic supra, *Quae ratio mouerit Augustum producendi Alsietinam*

v.10. *confectam* habent omnes editiones, attamen *coniectam* forsan non improbandum

p.55, 31. In veteri editione legitur, *nam mutantur ex flumine*. forte *mutuantur*. Mox, *mobili tamen*

p. 56, 26. Vetus editio, *quo interior accipitur*; Florẽtina, *quo interior excipitur*

p.58, 12. Locus iste manifesto vitio laborat: cui doctissimus P. Pithoeus ita mederi tentauit. *operum probandorũ curam fuisse penes Censores aliquãdo & Aediles, interdum etiam coſſ. eam prouinciã obuenisse, vt apparet ex S.C. quod factum est C. Liciano Cesula, & M. Fabio coſſ.* At horum siue consulum, siue censorũ nulla mentio est in fastis. C. Licinium Getam & Q. Fa-

bium Maximum anno DCXXXVIII. ab vrbe condita consules, anno vero DCXLVI. censores fuisse: sed an iidem fuerint quos Frontinus commemorat, asseuerare non ausim. Quamquam Onuphrius & Sigonius librariorum errore nomina apud Frontinum deprauata, & ad fastorum normam corrigenda monent.

P. 59, 3. Forte, *quae etiam*, vel *quinetiam*, *pro quietiam*

P. 60, 1. Hunc locū ita legit & distinguit Pithoei liber ex coniectura, *iisdem, praeterquam lictoribus, vti. Quibus apparitoribus ex hoc S. C. curatoribus aquarum vti liceret, eos diebus* &c. *ad aerarium deferrent*, Paulo post emendat, *sine fraude sua capere liceret: vtique tabulas, cartas, caeras.* (ita habet vetus editio, nō *caetera*) *quaeque eius curationis causa opus essent*

P. 61, 10. Vetus editio legit *Albius Crispus*

v. 32. Legendum videtur, *Quod Qu. Aelius Tubero, & P. Fabius Maximus coss.* v. 1. Simili enim forma paulo ante & infra quoque vsus est Frontinus

P. 62, 3. Scribe vel *fecit*, vel *fecisset*

P. 63, 2. Vetus editio habet *ab hoc* pro *adhuc*

v. 25. In vetere edit. reperitur, *balneisq́ publice lauarent*. Forte scribendum, *balneis quibus publice lauarent*

P. 64, 7 In eadem est *introducere*, pro *interdicere*. & mox, *aut aliis etiam. Humanius etiam visum*. vbi prius *etiam* retinendum, posterius delendum videtur

P. 66, 1. Ex vetere editione legi posset, *translata in nouum possessorem aqua*

v. 10. Forte scribendum, *Has comperi per eum qui appellabatur a punctis, passim conuulneratas omnibus in transitu negotiatoribus* (vel, vt in vetere editione est, *negotiationibus*) *praebuisse* &c.

v. 20. Vetus

v.20. Vetus ed. hanc scripturam exhibet, *quã Agrippae ab Augusto relictam*. falso. veritati congruet praepositionis tralatio hoc pacto, *quam ab Agrippa Augusto relictam*. Sed & vulgata lectio, *quam Agrippae Augusto relictam*, commoda est, si possessiuo casu nomen *Agrippae* sumas. *Habuit* enim Agrippa (vt supra exposuit Frontinus, *familiam propriam aquarum, quae tueretur ductus atque castella & lacus. Hanc Augustus haereditate ab eo sibi relictam publicauit.* Vide Cassiodorum lib III. Var. epist. xxxI.

v.25. In vet. ed. scribitur *castellanos*

P.67.9. Loco horũ *ex hortis aedificiis ve*, praefert vetus editio, *ex oliuetis*

P.69,3. Vetus editio, *cõbibat & siccitate corroboretur*
v.19. Leg. alij, *rursus cõtinuetur*. v.21. *ni alicuius cõst.*

P.70.20. V. Cl. P. Pithoeus notat in libro suo superesse illud *cum videri*: & mox *centenos* abundare

P.71,15 *. rursus si ius*, idem legendum existimat
v.22. Idem Pithoeus in suo libro reponit, *ante diem prid. id. Iul.*

v.27. Absunt ista, *earumue quam*, a vet. editione, *quae statim legit, quo minus ea aqua, eorũue aquae in Vrbe* &c.

v.30. Forte scrib. *ire, cadere fluere*

P.72,2. Omnes editiones scriptum habent, *possessoribus*, v.F. vnde leui mutatione Pithoeus facit *possessoribus ve*.

v. 6. Non est in vetere edit. *& celare*

v.8. Tam vetus quam Florentina editio legũt, *si curator aquarum nemo erit*. alioquin non incommode reponi posset, *aut si curator aquarum non est vel erit*.

v.16. Vetus editio, *lacus & terminatus aquarum* &c. *ducetur, steterit*. Pro hoc postremo verbo quid si *sepse-*

ris, & pro subsequente *neque*, (vel, vt est in vet. edit. *veque*) *vel* scribas?

v. 20. Lege *seritue*, *vel in eu*. in vet. est *seritue*: *ve in* &c.

v. 22. Reponendum est, *causa quae quidem* &c.

v. 23. Viri eruditi hunc locum ita pridem restituerunt, *Qui aduersus ea quid fecerit, & aduersus eum siremps lex, ius, causaque omnium rerum omnibus esto, vtique esset*

v. 28. lege *pascere herbam*

P. 73, 3. Hanc lacunã sic videtur expleri posse, *pignoris captio, multae dictio coercitioq. esto*. v. 10. Legendum & hic & paulo post, *Eius hac lege nihil abrogatur*

FINIS

INDEX. IN. ORIGINEM. GENTIS ROM. ET. FRONTINVM. DE. AQVAE DVCTIBVS

FINIS.